

ANLIK

İki Aylık Düşünce, Kültür ve Bilim Dergisi

... > Muhafazakarların Endişeleri

Deniz Yüce

Akademisyen Tacir

Erol Özgür Abanoz

Yurttaşsız Bir Favela: Tanrı Kent

İlknur Burcu Keser

Niyazi Berkes'in Mirası

Doç. Dr. İhsan Ömer Ategenç

Müessif Bir Hadise

H. Olcay Taşlı

Türkiye'de Demokrasi Denemeleri ve Çok Partili

Sisteme Geçiş

V. Necla Geyikdağı

Kapitalizm Krizinin Ortasında

Kendi Krizini Yaşayan Kemalizm

Muharrem Anıl

Politikleşen Bedenler: Kemalizm

Bağlamında Lgbti+Lar

Büşra İşguzar & Burak Gümüş

Röportaj: Çimen Günay Erkol'la

Yaralı Erkeklikler ve Erkeklik

Çalışmaları Üzerine

Özge İpek Esen

5. Yılında 15 Temmuz 2016

Darbe Girişiminin Dış Politika

Yansımaları

Ahmet Yavuz Gürler

Sürdürülebilir Türkiye!

Aykut Can Kızıdoğan

ANLIK

İki Aylık Düşünce, Kültür ve Bilim Dergisi

Kasım-Aralık 2021 / Sayı 19

İki ayda bir çıkar.

anlikdergisi.com

Künye

Genel Yayın Yönetmeni:
Deniz YÜCE

Yayın Kurulu:
Doç. Dr. İhsan Ömer ATAGENÇ
Deniz YÜCE
Erol Özgür ABANOZ
Furkan KAYABAŞI
İlknur Burcu KESER
Özge İpek ESEN

Editör:
Özge İpek ESEN

Dizgi:
Furkan KAYABAŞI

İçindekiler

- 03** Sunuş
- 04** ... > Muhafazakarların Endişeleri
Deniz Yüce
- 09** Akademisyen Tacir
Erol Özgür Abanoz
- 12** Yurttaşsız Bir Favela: Tanrı Kent
İlknur Burcu Keser
- 15** Niyazi Berkes'in Mirası
Doç. Dr. İhsan Ömer Ategenç
- 17** Müessif Bir Hadise
H. Olcay Taşlı
- 19** Türkiye'de Demokrasi Denemeleri ve Çok Partili Sisteme Geçiş
V. Necla Geyikdağı
- 25** Kapitalizm Krizinin Ortasında Kendi Krizini Yaşayan Kemalizm
Muharrem Anıl
- 27** Politikleşen Bedenler: Kemalizm Bağlamında Lgbti+Lar
Büşra İşguzar & Burak Gümüş
- 30** Röportaj: Çimen Günay Erkol'la Yaralı Erkeklikler ve Erkeklik Çalışmaları Üzerine
Özge İpek Esen
- 33** 5. Yılında 15 Temmuz 2016 Darbe Girişiminin Dış Politika Yansımaları
Ahmet Yavuz Gürler
- 35** Sürdürülebilir Türkiye!
Aykut Can Kızıldoğan

/anlikdergisi

Sunuş

Deniz YÜCE
Genel Yayın Yönetmeni

Dergimizin 18. sayısı “Mart-Nisan-Mayıs 2021” olarak çıkmıştı. 5 ay kadar bir süre ara vermiş olduk. Yeni sayımızla birlikte 2021 yılını kapatıyoruz. Ara verdiğimiz bu süreçte dergimizde bazı değişiklikler oldu. İdari açıdan bakıldığında yayın kurulumuz değişti. Yeni yayın kurulumuz Doç. Dr. İhsan Ömer Atagenç, İlknur Burcu Keser, Özge İpek Esen, Erol Özgür Abanoz, Furkan Kayabaşı ve bendenizden oluşuyor. Ben Genel Yayın Yönetmenliğini sürdürürken Ö. İpek Esen de editörlüğümüzü üstlendi. Dizgi ve teknik işleri de daha önce olduğu gibi Furkan Kayabaşı yapıyor.

İçerik ile ilgili de önemli bir değişiklik yaptık. Önceki 18 sayımızın her birinde ayrı ayrı dosya konuları belirlemiştik ve sayılar bu şekilde oluşturuluyordu. Ancak bu sayı ve bundan sonra çıkacak sayılarda böyle bir yöntem kullanmayacağız. Bu değişikliğin çeşitlilik ve verimi arttırdığını da çıkan sayımızda çok net olarak siz okuyucularımız da fark edeceksiniz.

Bu sayımızın ilk yazısı son birkaç aydır gündemimizden pek çıkmayan aslında tarihsel süreç içerisinde de sürekli gündemde tutulmaya çabalanan bir konuyla endişeli muhafazakârlarla ilgili. İtirazlarımı ve düşüncelerimi bu yazıyla açıklamış oldum. İkinci yazı E. Özgür Abanoz’un “Akademisyen Tacir” başlıklı yazısı. Günümüzde akademi içerisinde kendine yer edinebilmek için çabalayan akademisyen adaylarının yöntem, söylem ve davranışlarıyla ilgili eleştirel bir yazı. “Yurttaşsız Bir Favela: Tanrı Kent”, İ. Burcu Keser’in sosyolojiyle ilgili keyifle okuyacağınız yazısı. Sayımızda iki anma yazımız var. İlki Doç. Dr. İ. Ömer Atagenç’in Niyazi Berkes’le ilgili yazısı, diğeri de H. Olcay Taşlı’nın 10 Kasım dolayısıyla Atatürk’ü andığı yazısı. Prof. Dr. V. Necla Geyikdağı “Türkiye’de Demokrasi Denemeleri ve Çok Partili Sisteme Geçiş” başlıklı yazısıyla bir döneme ışık tutmuştur. Burak Gümüş ve Büşra İşguzar’ın birlikte kaleme aldıkları “Politikleşen Bedenler: Kemalizm Bağlamında LGBT+lar” başlıklı yazıyla aslında çok fazla eğilmediğimiz veya değinmediğimiz bir konuda bakış açısı sundular. Editörümüz Ö. İpek Esen, Doç. Dr. Çimen Günay Erkol’la Erkeklik Çalışmaları ve Yaralı Erkeklikler Üzerine bir röportaj gerçekleştirdi. Röportaj gerçekleştirdiğimiz konu da önemli ve katkı konulmayı bekleyen bir çalışma alanı olarak önümüzde duruyor. Dergimizin bu sayısını Ahmet Yavuz Gürler’in dış politika yazısı ve Aykut Can Kızıdoğan’ın “Sürdürülebilir Türkiye!” başlıklı yazısıyla sonlandırıyoruz. 19. sayımıza emek veren ve katkı koyan değerli akademisyenlerimize ve arkadaşlarımıza yürekten teşekkür ediyorum. Siz sevgili okuyucularımıza da keyifli okumlar diliyorum.

... > Muhafazakârların Endişeleri

Deniz YÜCE
Genel Yayın Yönetmeni

AKP sonrası dönemin konuşulmasıyla bazı kimliklerin veya toplumsal kesimlerin kendilerinin ya da hassasiyetlerinin öne çıkarılmaya başlandığı bir süreçteyiz. Seçim yaklaştıkça bu tarz haber, yorum ve yayınlarla daha sık karşılaşacağımız kesin. Bu yazının ortaya çıkış noktası da özellikle son birkaç aylık sürecin gelişiminden kaynaklanıyor. Aslında bir nevi rahatsızlıktan hatta karşı çıkıştan meydana geliyor.

Yazının başlığı Ruşen Çakır'ın 29 Eylül 2021 tarihli paylaşımına dayanıyor aslında. Sosyal medyada tesadüfen önüme düştüğü için bu haberi seçtim. Onun dışında yukarıda değindiğim gibi çok daha fazlasına ufak bir taramayla ulaşabilirsiniz. Haber Sema Kızıllar'ın'a ait, medyascope.tv'de yapılmış. Ana başlık şu şekilde verilmiş: **“Endişeli muhafazakârlar anlatıyor: Kılıçdaroğlu demokrat bir insan fakat parti olarak güvenimi kazanması kolay değil.”**

Öncelikle bu söylem bana hiç samimi gelmiyor. “Erdoğan iyi ama çevresi kötü”nün farklı ancak başarısız bir versiyonu gibi, hatta hiçbir zaman ikna olmayacağım anlamı çıkarıyorum zaten içeriğe bakınca. Görüş belirtenlerden biri “ne olursa olsun CHP'ye oy vermeyecek” bir kitle olduğundan bahsediyor ki kendisini de AKP'ye kırgın olarak tanımlıyor ve CHP, DEVA veya Gelecek Partisi'ne oy vermeyeceğini söylüyor.

Peki, kimdir bu endişeli muhafazakârlar? İçeriğe göre **“Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AKP) oy vermiş fakat son yıllarda AKP'den kopmuş...”** olanlar. Endişeleri ne diye bakacak olursak **“kazanılmış haklarını kaybetmek”**. Kazanılmış haklar konusuna ileride değineceğim.

Bu yazımda ben de bunları değerlendirmeye çalışacağım. Yalnız belirtmeden geçemeyeceğim bir husus da habere seçilen görsel. Görsel, sıradan dindar, muhafazakâr bir kitleden ziyade daha çok tarikatı, cemaati hatta İslamcılığı temsil eden fotoğraf gibi... Aslında başvuru kişilerin söylemlerine baktığınızda da bunu görüyorsunuz. Üç tane döviz var. **“Demokrasi tarihimizin kara lekesi 28 şubat”, “Başörtüye uzanan eller kırılсын!” ve “28 şubat demek islam düşmalığı, zulüm ve utançtır!”**¹

Röportaj yapılan ilk kişi emekli kadın bir öğretmen. İlk endişesi, başörtüsü. CHP içinde **“kemikleşmiş zihniyet”**ten bahsediyor ve kendilerinden rövanş alınacağını düşünüyor. Diğer endişesi Kuran kursu. Daha önce 5. Sınıfı bitirme şartı olduğunu şimdi ise 4 yaşına indirildiğini, neticede bunun bir tercih olduğunu düşünüyor. Sözlerini şöyle noktıyor: **“Hangi partinin iktidara gelmesinden ziyade, hangisinin daha adil ve demokrat olduğu önemli bizim için. Bundan sonra demokrat olduğuna kanaat getirdiğimiz bir parti istiyoruz. Yeter ki insanların hakkına hukukuna ve inancına saygı gösterecek. Tek derdimiz bu.”** Anti-demokratik ve otoriter bir iktidarla istediğini almak, ancak elde ettiklerini kaybetmemek için demokratik ve adil bir iktidar istemek... Çünkü bu iktidara yol göründü...

İkinci kişi bir erkek. Onun da

1 <https://medyascope.tv/2021/09/29/endiseli-muhafazakarlar-anlatiyor-kilicdaroğlu-demokrat-bir-insan-fakat-parti-olarak-guvenimi-kazanmasi-kolay-degil/>

endişesi kendilerinden rövanş alınması. Bir endişeli muhafazakâr olarak AKP'nin ilk dönemlerinde "endişeli sekülerler" olduğundan bahsediyor. Kimdir endişeli sekülerler diye bakıyoruz; **"Ö dönemin endişelileri haklarını kaybetmekten korkanlar değil imtiyazlı konumlarını kaybetme endişesi taşıyan gruplar ve kurumlardı."** Yukarıdaki **"kemikleşmiş zihniyet"** olarak bahsedilen kesim için kullanılmış olsa gerek **"marjinal diyebileceğimiz bir kesim"** ifadesi. Tabii ki şöyle bir durum da var. Endişeli sekülerlerle ilgili yapılan tanıma katılmıyorum. Çünkü rahatsızlık duyan kesim imtiyazlı bir azınlık değildi. Toplumun çok büyük bir kesimi endişeli ve tedirgindi. Endişelerinin sebepleri ise öznel düşünce ve duygulardan ziyade rejim ve sistemle ilgiliydi. Yani bu kitleyi tetikleyen şeyler, sahilde içki içememek ya da günlük yaşantısında mini etek giyememek gibi yaşam tarzıyla ilgili şeylerden çok çok daha fazlasıydı. Demem o ki, endişeli sekülerlere karşılık endişeli muhafazakârlar bir denklik oluşturmuyor.

Üçüncü kişi ilahiyat mezunu erkek bir öğretmen. Emekli kadın öğretmenin **"kemikleşmiş zihniyet"** olarak bahsettiği ifadeyi biraz açmış **"Hâlâ elitist, laik CHP kadrolarında, taraftarlarında hayat tarzlarına müdahale söylemleri, imaları yersiz değil."**

Dördüncü ve son kişi özel bir üniversitede psikoloji öğrencisi. Kendini İslamcı olarak tanımlamış. Oy vermeyeceğini söylemiş. Konuya yaklaşımının görülmesi açısından cevabını aynen alıyorum: **"Yaşam tarzıma müdahale olacağını düşünüyorum. CHP rejiminin başlangıcından beri olan müdahaleleri biliyoruz**

hepimiz. 1923'ten beri oluşan bazı sıkıntılar, söylemler ve baskılar zaten bunun bir örneği. Başörtü yasağının geri geleceğini düşünmüyoruz ancak CHP'nin de bu konuda ağzının yandığını, belirli inkıplarının başarılı olmadığını, Türkiye Cumhuriyeti'nde eğitime kadar yapılan değişimlere rağmen halkta büyük bir karşılığını bulamadıkları için, bunun da tepkisini belirli seçim dönemlerinde gördüklerinden ve çok partili sisteme geçtikten sonra kazanmadıklarından anlayabiliriz. Onlar da bunun farkındalar, bu konuya girme taraftarı değiller hatta kucaklayıcı tavır gösteriyorlar. Ancak bu kucaklayıcı tavırda sahici değiller. Düşünceleri kucaklayıcı tavra aykırı. Bunu sadece gösteriyorlar." Yaşam tarzına müdahale olacağını hatta geçmişten beri olduğunu ancak başörtüsü yasağının tekrar gelmeyeceğini düşünüyor. İşin ilginç muhalefette kucaklayıcı tavır görmesine rağmen yani geçmişe göre çok daha olumlu bir tablo çizmesine rağmen kendi **"kemikleşmiş zihniyetini"** koruyor. **"Ben ikna olmayacağım"** demek için dolaylı bir yöntem seçmiş.

Buraya kadar yapmaya çalıştığım şey konu bütünlüğünü sağlamaya çalışmaktı. Alıntılarını bu sebeple yaptım. Öncelikli olarak belirtmek istediğim, konunun 28 Şubat ya da örtünme meselesine indirgenmemesidir. Yazının bundan sonraki kısmında mümkün olduğunca bunu yapmaya çalışacağım.

İlk olarak anladığımız kazanılmış/edinilmiş hak olarak bahsedilen türban ve Kuran kursu konusu, diğer birçok yayında da

türban hep ilk sırada. Yaklaşık 20 yıldır siyasal İslamcı bir parti tarafından yönetiliyor. Bunlar bu sürecin doğal sonucu. Neden? Örtünme meselesinin bir mağduriyet boyutu olduğu gibi başka boyutları da var, bunu özellikle vurgulamak gerek. Mağdur olan kesim için bu konu önemli. Çünkü bu konu artık bir kimlik, bir bayrak bir varlık sorunu olarak kurgulanıyor. Ancak bu kesim 20 yılda neler kaybettiğinin gerçek anlamda farkında değil hatta yaşadığımız yıkımın da... Dolayısıyla bu konuya hala sıkı sıkıya sarılıyor. Örtünmenin farklı boyutları açısından da kabaca; bir tarıkata/cemaate ait olmak, mevcut iktidarın sağladığı özelliklerle maddi/siyasi/idari ayrıcalıklardan faydalanmak, sadece bir inanç meselesi olarak ya da yaşam tarzı olarak örmek vs sayılabilir. Ancak dediğim gibi temel meselemiz bu değil.

Kazanım olarak gördükleri, kaybettikleri yanında aslında kazanım olmaktan da çıkıyor. Kazanım olarak görülen 4 yaşında oyun çağında bir çocuğun dini eğitim alması, gerçekten kazanılmış bir hak mıdır yoksa kaybedilen bir gelecek midir? Ya da kadının kendisini sadece türbanla sosyal ve siyasi hayatta var edebilmesi bir kazanım mıdır? Yalnız dikkat çeken husus aynı kitlenin 25 yıl önce de endişeli ve mağdur oluşu. Hatta cumhuriyet kurulduğundan beri... En büyük korkuları kendilerinden rövanş alınması ancak rövanşı yıllardır kayıtsız-şartsız destekledikleri iktidar aldı hem kendi tabanından hem de toplumun her kesiminden. Ancak bu kitle kırgın da olsa uzaklaşmış da olsa birçok şeyi eleştirirse de hâlâ başka bir partiye oy vermek pek istemiyordu ancak yolun bittiğini artık

kendileri de görüyor. Çok büyük bir kitle iktidarın politikalarının meşruiyetinin bir aracı oldu. Yani ülkenin bugünlere gelmesinde sorumluluk sahibi. Şimdi herkes bu sorumluluğu üzerinden atmaya çalışıyor. Dolayısıyla söylemleri yeniden klasik konulara dönmeye başladı. Gittikçe saldırgan bir dil ve söylem kullananlar bile yeniden savunma moduna geçti. Yeniden bir mağduriyet örtüsü altına girmeye çalışıyorlar. Beklentileri kutuplaşmanın sonlanması, insanlara, haklarına, inancına yaşam tarzına saygı gösterilmesi vs... Yalnız kendileri dışındaki insanların yaşam tarzlarına müdahaleyle ilgili tek bir eleştiri yok. Hatta laik kesim için “imtiyazlı” vurgusu var. Mesela kutuplaşma nasıl sonlanır? Sadece siyasilerin, kullandıkları ayrıştırıcı dili bir kenara atmalarıyla mı? Hayır. Bir tarafta okulda evrim kuramını öğrenenler (ki artık o da kalktı) diğer tarafta dini eğitim alanlar... İkisi arasındaki kutuplaşma biter mi? Bitmez. İkisi arasındaki kadına bakış bir yerde örtüşür mü? Örtüşmez. Birçok örnekle bunları çoğaltmamız mümkün. Ancak gerek yok.

İkinci olarak gördüğümüz, endişeli muhafazakârların sadece din/inanç konusu ve onunla bağlantılandıklarından bahsetmeleri. Belki haberin çerçevesi bu şekilde çizilmiştir, bilemiyorum. Ancak salgın sürecinde derin siyasal ve ekonomik bir krizin tam ortasında bulunuyoruz. Bu durumun yarattığı endişe toplumun tamamını kapsıyor aslında. Siyasal İslamcı iktidarın dayattığı bir sistem ve bilinçli idaresiyle bu noktaya getirildik. 2021 yılını hiç de beklemediğimiz gibi kötü bir sonla bitirmek üzereyiz. Burada odaklanmamız gereken, herkesi

ilgilendiren sorunlar mı olmalı yoksa sadece ufak bir kesimin endişeleri mi olmalı? Bu soruya verilen cevap bundan sonra ülkenin siyasetine de yön verecek. Bu anlamda hayatî bir önem taşıyor.

Şu âna kadar bahsettiğim kısım yazıma dayanak yaptığım haber üzerineydi. Bundan sonrasını daha da açarak ve genelleştirerek sürdürmeye çalışacağım. Çünkü bu konu seçim sürecine kadar gündemimizi meşgul edecek ve bizlerin de söyleyecekleri, itirazları var. Bu noktada ilk itirazım 20 yıllık süreç sonunda kimlik politikalarının yıkıcı etkisini tecrübe etmemize karşılık bundan sonraki süreç için de benzer bir taktiği uygulamaya koymanın ülkeyi nerelere sürükleyebileceği... Yazının başlığı da aslında buna bir tepki olarak seçildi. Dolayısıyla Post-AKP sonrası için yeniden ortaya koymaya çalışılan kimlik politikalarının karşısında olmak durumundayız. Bu herkesi tektipleştirmek olarak düşünülmeyin. Her toplumda farklı kesim, düşünce ve yaşam tarzları söz konusudur. Toplum homojen birleşik-kaynaşık bir kitle değildir. Ancak farklılıklar, özellikle siyasal iktidar eliyle devlet mekanizması içerisinde kurumsallaştırmaya çalışılırsa bu mekanizmayı çöküntüye götürür. Ayrıcalıklı kesim de elindeki devlet ve kolluk gücüyle toplumsal barışı tehdit eder ki sonlanmayacak düşmanlıklar yaratır. Kimlik meselesi konusunda Kürtler de bu süreçte konuşulacaktır. Ancak çok büyük ihtimalle Aleviler pek fazla söz konusu edilmeyecektir. Çünkü zaten neredeyse tamamı diyebileceğimiz kısmı tercihini Cumhur İttifakı dışında kullanmaktadır.

Toplum yapısının tektip

olmadığından bahsettik. Dolayısıyla “endişeli muhafazakâr” olarak nitelenen kesim de böyle bir kitle. Her kesim kendi içerisinde de homojen değil. Yani sade dindar vatandaş da bu kategoride sayılabilir, bir cemaat/tarikat de ya da daha uçta açıkça kendini İslamcı olarak tanımlayanlar da. Bunun yanında bu grup içerisinde siyasal iktidar da yer alıyor. Hatta iş adamları, bazı devlet memurları da sayılabilir. Bu durumda hepsini aynı başlık altında toplamamın sakıncası da beliriyor. Çünkü endişeler ve kaynakları farklılaşmaya başlıyor. (Örneğin iş adamları... Hayatlarını gayet seküler yaşıyor, dini ya da geleneksel değerlere göre bir yaşam tarzları yok. Ancak maddi olarak böyle bir ortamda daha fazla kâr ediyorlar hatta sömürüyorlar.) Bazıları kabul edilebilirken bazıları kabul edilemez hale geliyor. Yaşam tarzına müdahale edilebileceğini düşünen sade bir vatandaşla yolsuzluk yapan haksız kazanç sağlayan birinin yargılanma ve ceza alma korkusu elbette farklı. Ortalama ücretle geçinen vatandaş kendisinden rövanş alınacağı endişesi taşıyamıyordu. Ancak iktidar ve çevresi tarafından haksız hukuksuz şekilde mağdur edilen çok fazla toplum kesimi var. Bu mağduriyetlere yol açan kişiler elbette ki rövanş endişesi taşıyacaktır. Böyle bir korku oluşması doğaldır. Ayrıca aşgari ücretle ev geçindiren bir işçi ile şatafat, lüks içinde yalıda yaşayan jipten inmeyen ya da 30 yaşından küçük bir belediye çalışanının milyon dolarlık araçlara binmesi yan yana bile getirilemez. İşçi, tabandaki yoksulluğu yaşarken ufak bir azınlık bu ülkenin kaysağını (aslında hepimizin hakkını) yemektedir. Endişe bundandır.

Muhalefetin yaklaşımı açısından baktığınızda haksız kazanç elde etmemiş ya da ideolojik davranmayan muhafazakârlar açısından büyük bir endişe görünmüyor. (İdeolojik derken kastettiğime bir örnek; siyasi ve toplumsal yaşamı dini esaslara göre düzenlemek.) Muhalefet türban ya da yaşam tarzı konusunda onları rahatsız edecek bir tutum takınmıyor. İletişim noktası yakalamak ve bunu sürdürmek istiyor. Dolayısıyla bu kesimi ürkütecek söylem ve eylemlerde bulunmuyor. Ancak buradaki önemli bir sıkıntı süreç içerisinde bu tavrın samimiyetsiz bulunması veya bizden değil ama bizdenmiş gibi davranıyor olarak düşünülüp rüzgârı terse çevirebilme ihtimali. O yüzden muhalefet de toplumun tamamını ilgilendiren sorunlar üzerinden bir yol izlemeye çalışıyor. İktidar ve çevresi ise kendi korkularını (muslukların kesilmesi, yargılanma, ceza alma, maddi kayıp, ayrıcalıklarının kaybetme vs.) gizleyerek muhafazakâr kitleyi tekrar konsolide etmek için yaşam tarzına müdahale, türban gibi konuları ve kimlik siyasetini bir araya getirerek olumsuz bir hava ya da korku yaratma peşinde koşuyor. Aslında endişeli muhafazakârları, AKP iktidarının yarattığı ayrıcalıklı kesim olarak da tanımlayabiliriz.

Bugün geldiğimiz noktada ise ülke normalleşmeyi istiyoruz çatışmadan beslenen ayrıcalıklı azınlık karşısında ve buna çok büyük özlem duyuyoruz özellikle AKP öncesi dönemi yaşayanlar ve bilenler olarak. Bir de AKP iktidarında doğan Z kuşağı var. Geçmişe dair bizim gibi özlem duymuyorlar ancak ileriye dönük beklentileri, hayalleri, istekleri var. İktidara ve politikalarına tepkileri var. En başta bahsettiğim karşıtlığı

somutlaştırmak açısından şunu da çok kısa belirtip yazımı yazmama sebep olan başka bir konuya değinerek bitireceğim. Öfkeli Genç Türkler olarak adlandırılan bir grubun ortaya çıkması ve somut olarak da bazı noktalarda karşılık bulması tamamen bu iktidarın yarattığı sonuca bir tepkidir. Bu grubun kendini seküler-milliyetçi olarak tanımlaması da bu anlamda önemlidir. Bu konu ile ilgili pek bilgi sahibi olmadığım ya da kendileri ile temasta olmadığım için birkaç cümleyle bahsederek bunu da not etmiş olmak istedim.

Son olarak geçtiğimiz hafta Metropol Araştırma Şirketi'nin attığı tivitteki vurgu dikkatimi çekti. Bazı matematiksel hesaplar yaparak kararsızların %46'sının Cumhuriyet'ten oluştuğunu belirtmiş ve yukarıda saydığım bazı endişelerden bahsetmiş. Bunu da "Öfkeli ve rövanşist muhaliflere: ..." diyerek paylaşmış. Kendince bunu bir uyarı olarak paylaşmış belli ki. Ama şunu da sormak gerek. Birileri yargılanma korkusu taşıyor diye onları ürkütmemek ya da bir nevi görmezden gelerek veya bir uzlaşma ile bu konunun halledilebileceğini mi ima ediyor diye de düşündüm. Neticede yargılanmaktan korkan yaptıklarının bir karşılığı olarak bu durumla karşılaşacak yani normal olan bu iken, bu tarz endişeli insanlara öfke duyanların olması da gayet doğalken sanki bunun tam tersi bir algı yaratmaya çalışmış gibi. Zannediyorum Ali Babacan'a aitti: "Devr-i sabık yaratmayacağız" sözü. (Devr-i Sabık: Yeni yönetimin kendinden önceki dönemi sorgulaması, hesap sorması.) Buna katılmak mümkün değil, dillendirmek bile abes. Bu konu pazarlık unsuru haline getirilemeyecek bir konudur. Yani bu süreçte siyaset üzerinden zenginleşmiş

evi, arabası, yüksek geliri, statüsü olan 30 yaşındaki bir gençle, hala işsiz ve borçlu olan aynı yaştaki gencin öfke duymaması mümkün müdür? Burada bir suç varsa "suç işlemişsin ama benden önce olmuş, sana dokunmayacağım" denebilir mi? Şunu da belirtelim, eğer ki ekonomik durum bu kadar kötüleşmeseydi ve iktidar kendi içerisinde bir kavgaya girişmeseydi biz bugün bu konuda tek cümle bile etmeyecektik. Çünkü endişe şu; tabiri mazur görün lütfen, birileri memlekete pavyon hesabı gibi hesap çıkarttı. Ama ödemeye gelince tuvaletin penceresinden kaçmaya çalışıyorlar. Bulaşık yıkamaya bile razı değiller...

Toparlayarak bitirmeye çalışayım. Muhafazakârların endişelerini nasıl alırsak alalım; ister siyasi elitin ister sade vatandaşın, Türkiye'nin içinde bulunduğu durum ve karşılaştığı sorunlar başlıkta işaret ettiğim gibi aşağı yukarı %20 olarak gösterilen bir kesimin endişelerinden çok çok daha büyüktür. Sade vatandaş da tercihinin buna göre yapmak durumundadır. Açlık ve yoksullukla yaşayıp kendinden olduğunu düşündüğü bir iktidar tarafından mı yönetilmek istemektedir yoksa kendinden olmadığını düşündüğü ama daha iyi koşullarda yaşayabileceği bir iktidar tarafından yönetilmeyi mi?

Neler mi büyüktür muhafazakârların endişelerinden?

Mesela; İşsizlik, yoksulluk, açlık>

Mesela; 36 saat nöbetten sonra duran kamyonu bile fark etmeyecek kadar yorgun olan doktorun sorunları >

Mesela; Öğrencilerin barınamadıkları için sokakta

yatmaları, okullarını dondurmaları ya da tamamen bırakmaları >

Mesela; Salgın sürecinde online eğitime ulaşamayan öğrencinin sorunları >

Mesela; Salgın sürecinde kırmızı kodla işten atılan ya da sendikaya üye oldu diye işten çıkarılan işçinin sorunları >

Mesela; toplumsal barış, adalet, bağımsız yargı, hukuk devleti, sosyal devlet, anayasa, laik demokratik bir sistem, parasız eğitim, ücretsiz sağlık >

Mesela; çevre ve doğa katliamı, buna karşı mücadele ederken evi yakılan kadının sorunları >

Mesela; çocuk istismarı >

Mesela; kadına şiddet >

Listeyi istediğiniz kadar uzatabilirsiniz. Bu liste %100'ün endişeleridir. Hem ülkemizin hem de kendi geleceğimizin endişesi hepimizin endişesidir. İnsan onuruna yaraşan yaşam, iş, ücret hepimizin ortak endişesidir. Devlet bu sebeple vardır ve siyasal iktidar topluma bunları sağlamak zorundadır. Ancak sorun çözme kabiliyetini ve yönetme ehliyetini kaybetmiş bir yönetimle karşı karşıyayız. Bugün siyasal haklarımızı bir tarafa bırakalım yaşam hakkımız dahi tehdit altındadır. Adam Ferguson'a ait güzel bir söz var:

“İhmal edilen haklar daima ihlal edilir.”

Hepimiz bu ihmallerin kurbanıyız ve bedelini çok ağır şekilde ödedik, ödüyoruz, ödeyeceğiz...

Yazımı vasatlığın iktidar olduğu ülkemde özellikle son 20 yılın özeti diyebileceğimiz Jean Paul Sartre'ın

Albert Memmi'nin Sömürgecinin Portresi & Sömürgeleştirilenin Portresi kitabına yazdığı önsözdeki bir cümlesiyle bitirmek istiyorum:

“Muhafazakârlık vasat insanların seçilmesine neden olur.”

Akademisyen Tacir

Erol Özgür ABANOZ

Öğrendiklerimizi, dinlediklerimizi ve hissettiklerimizi yazan insanların dünyasından çok uzakta sürdürdüğümüz yaşamlarımız, arada iki elin parmaklarını geçmeyecek sene farkına rağmen birkaç asırlık yükü sırtında hissettiriyormuşçasına devam ediyor.

Öyle ki çalışarak on yıl önce para kazanabileceğiniz, en azında Türkiye olmasa bile dünya ortalamasında olan başka bir ülkede, öngörülerinizle yolunuzu çizdiğiniz hayatlarınız şimdi aç karnına ben oldumculara dert anlatmakla tükeniyor. Bilgi birikimi edinmeyi ve bunu akademide kullanmayı dikey bir yükseliş aracı olarak gören bu arkadaşlarla bir santimetre dahi yol alınabilme sıkıntısının varlığı bir yana kendilerini ait hissettikleri grupların sözcüsü ve bilirkişisi sayma talihsizlikleri sayesinde insanın sadece kendisi için utanmadığını hatırlatıyor.

Çocuğu, belki de bu dönemlerinden kalma hayal kırıklıklarını erken ve orta yetişkinliklerine yansıtarak sürekli olarak sırtının sıvazlanmasını bekleyen, eve geldiğinde ailesine sınıf başkanı olduğunu anlatarak böbürlenen bu yetişkinlerimiz bir şekilde bizim için eve gelen misafirin sevimsiz ve oyun oynatmak zorunda olduğumuz çocuğuna dönüşüyor. Sadece şımarıklığından bağırıp çağırma ve söylenme hakkını kendinde bulan bu çocuklara benzer şekilde, akademilerimizde yer alan veya almaya çalışan arkadaşlarımızda da gördüğümüz garip bir hal mevcut. Sırf orada olduğu yahut olabileceği ihtimaline gönderme yapıp kendisini bilim insanından sayarak buyruk verebilmeleriyle bu çocukçağızlarla kader ortağı

olan bu arkadaşların pek de farklı olduğunu düşündürebilecek herhangi bir parlıtı da henüz keşfedilmemiş dâhilerden değillerse maalesef yok. Basit dünyalarında iki cümleyi bir araya getirebildiği için gerçekten düşünebildiğine inanan bu ruhların kendini değerli hissedebileceği bir alan olarak gördükleri akademi, maalesef sırf bu durum nedeniyle diğerleri için birer atıl insan deposuna dönüşmüş durumda.

Piyasa şartları ayrıca ele alındığında böylesi kırılğan kalplerin sistem dışına itilerek bir şekilde kendini akademide bulmaları apayrı bir çarpıklığa da neden olmakta. Tabii ki mühendislik, tıp ve benzer fen alanlarında kâr marjı nedeniyle daha dikkatli takip edilen yeni öğrencilerin eğitimi, getirisindeki ciddi farklılık nedeniyle sosyal bilimlere pek yansımadağından öğrenci kalitesi yirmi yıl önceki lise eğitim seviyesine kadar gerilemiş durumda. Bu bağlamda incelendiğinde yabancı dil bilmemek sosyal bilimlerde normalleşmiş ancak bambaşka bir sorun, hatta daha büyüğü Türkçe konuşamayan doçentler ve profesörlere sebebiyet verecek boyutlara ulaşmış.

Bir diğer iç burkan kısım ise temel eğitimdeki eksikliğin lisans veya yüksek lisans derecesi ile uzmanlaşıldığı iddia edilen alanlardaki, örneğin siyaset bilimi yahut uluslararası ilişkiler gibi, yansımalarının artık vahim boyutlara ulaşmasında kendi gösteriyor. Alanının bağlantılı olduğu bilim dallarından bihaber, uzmanı olduğu alanın felsefi yansımalarını bilmekten fersah fersah uzak; yurtdışındaki meslektaşlarından kopuk bir şekilde hayatlarını sürdüren bu

arkadaşlar bir şekilde talep de görüyor.

İlk bakışta saçma gelen bu talep sonrasında varoluşundaki çarpıklıkla kendini açığa vuruyor. Azalan marjinal fayda gereği her geçen gün sunulan veri ki bizim bu noktada tüketim aracımız, en başında kalitesiz belki de temelsiz denilebilecek durumda olduğundan sona yaklaştıkça paylaşılan düşüncenin de bir manası kalmıyor. İşte tam bu noktada makyaj günü kurtarıyor.

Eğer çok bağıırıyorsanız, bağıırırken araya süslü bir iki kelime sıkıştırıyorsanız ki dikkatinizi çekerim bu kelimeler sanki bir liste halinde dağıtılmış ve ezberlenmiş gibidir sizi dinlenebilir hale getirmektedir. Mesela konjonktür ve pejoratif gibi kelimeler anında kulaklarınıza çalınır. Elbette ki bu kelimeler gereklidir ama öyle birinin ağzından duyarsınız ki üzerinde yapıştırma gibi durduğunu hissedersiniz. Çünkü bir anlık gözün kenara kaydığını, bakışlarının bir şeyler ararcasına hafızasını taradığını ve sonrasında yüzde rahatlama yerine keyif ifadesini görürsünüz. Tam da bu keyif ifadesi rahatsız edici gelir. Aslında hatırlanmaya çalışılan bir kelime değil, kaçınmak için kullanılan bir imdat butonudur. Oldumculuklarının kodlarını yazan eski oldumcuların literatüründen seçmelerle kendilerini ispatlamaya çalıştıkları bu ifadeleri anlayabilen birinin süzgecinden geçtikten sonra akılda oluşturduğu sorular sadece kişinin yetersizliğini değil yanında olduklarının, olduğu kurumun hatta kişiliğinin dahi neşter altında incelenmesine neden olmaktadır. Hal böyle olunca bu kişilerin saldırgan tavırları temel bulmakta ve sağlıklı olmayan bir ruh hali içinde

herkesin kendisi ile ilgilendiğini düşündüğü narsist-antisosyal bir çehreye bürünmektedir. Bu durumda hem ezilmişliğinin verdiği ajitasyonu kullanarak sempati toplayıp çevresini manipüle etmekte, sağlıksız ruh halini kötüye kullandığı bu alana yaymakta ve bir nevi manevi cemiyet oluşturmaktadır.

Bu garip çevre, antisosyal bir lider etrafında toplandığından öncülerini özümserken dışarıdaki çevreyi tıpkı önderlerine benzer biçimde aşılması gereken bir engel yahut manipüle edilecek bir kitle olarak görmektedir. Haliyle küçük bir birim olmalarına ve toplumun getirdiklerine ihtiyaç duymalarına rağmen mantıktan uzak bir düşünce sistemi içinde sağlıksız sosyal yargılarla hayatlarını sürdürmektedirler. Özeleştirici hak getirsin, eleştirilerin hepsi geri dönmekte, herhangi bir olumsuz dönüş anında saldırı olarak algılanmakta ve buna yönelik radikal yollara başvurmadan çekinilmemektedir.

Hatta bazen tam karşısında olduklarını iddia ettikleri düşüncelerin eylem araçlarını özümseyip bunu aslında kendi ideallerinin bir yansımasıymış gibi sunmaktadırlar. Belki kendilerini de bu şekilde kandıran bu bireyler sınırları çizilmiş bir sistem içinde bu çelişkilerle alakalı uyarıldıklarında ise az önce bahsedilen olumsuz eleştirin birdenbire hakaret olarak algılanması gerçekleşmektedir. Örneğin, görece daha özgürlükçü ve eşitlikçi düşün insanların sınıf varlığını reddetmesi bir kenara, dikey yükselişin ve organizasyonun doğal olarak karşısında olması beklenir. Ancak buna rağmen bu görüşe sahip olduğunu iddia eden kişilerin, akademi mensubiyetini sınıflar arası dikey bir yükseliş

aracı olarak görmesi garip bir çarpıklık yaratmaktadır. Bahsedilen bu düşünce sistemi adım adım incelendiğinde hata vermiştir. O halde sorun en başta. Kendini görece daha eşitlikçi ve özgürlükçü olarak tanımlayan bu bireyler aslında ne özgürlükçü ne de eşitlikçidir. Aslında, eşitliğin ve özgürlüğün olmadığını iddia eden düşün tarafından propagandası yapılan ve gerekli adımların takip edilmesi ile ayrıcalıklı hale geleceğini öne süren yapıya bilinçli olarak dahil olmuşlardır. İstediklerini elde edemeyince tıpkı o şımarık misafir çoğu gibi saldırganlaşmakta ve mağdur olduklarını iddia etmektedirler. Maalesef mağdur edilen olmaktan çok uzakta, gerçekte kendilerine itiraf etmekten imtina ettikleri ikiyüzlülükleri ile yüzleşmekten kaçınmaktadırlar. Sevgisizlikten yakılarak yola çıktıkları, sonrasında istediklerini elde edebilmek ve diğerlerinden üstün hale gelebilmek adına insanîyetlerini unuttukları hayatlarında opus magnum olarak gördükleri şahıslarına yatırımları gerçekte talihsiz bir tacirin iflasından farklı görünmemektedir. Zaten kendileri de her ne kadar aksini iddia etseler de özlerinde birer tacirdir. Çünkü gerçekten özgürlüğe ve eşitliğe inanan insan düşmanını gözünden tanır.

Bu açıdan ele alındığında aslında karşı tarafa ilişkin olduğunu düşündükleri eleştirileri bir iç hesaplaşma haline dönüşmektedir. O denli bir eleştirel yaklaşım sergilenir ki, ilk bakışta gerçekten eleştiri yaptıkları düşünülebilir. Fakirlikten dem vururken aslında var olmayan statüleri üzerinden yaptıkları eleştiriler soğuk kış günlerini romantize etmeye benzer. Önemli isimlerin kitaplarını okuduklarını

düşünüyorlar, yazarların derin analizlerinde boğulup orijinal dillerini bilmedikleri makaleleri incelediklerini iddia ediyorlar ancak o soğuk kış günlerinde yanlarındaki eşlikçi idealleri olması gerekirken bir sıcak kahveden ibaret kalıyor. Telefon üzerinden ekonomik durum incelemesi yapmak istenilmediğinden kahve fiyatları tabii ki bu durumda gündem edilebilecek durumda değildir. Aslında tek konu, satış için o soğuk günlerde; sokaklarda ellerinde mendiller, el işleri ve atıştırma ile gezen küçük çocuklar olmalıyken kendi yarattıkları hayali konumlarda yukarıdan bir sesle yoksulluk içinden geldiklerini ve bu fakirliğe karşı “iddia ettikleri yoksullukla karışık cehaletle savaştıkları -Burada konuştukları mesele yoksulluk değildir, yoksul oldukları için cahil olduğu varsayılan ve her ne hikmetse imkânı olsa onlar gibi olacağı düşünülen bir kesimin varlığını hayal etmeleridir-”ndan dolayı tek dertleri ele dışı dokunmayan ve kendilerini üstten görebilecekleri konuları tartışmaktır.

Aralarında hiç kimse ama hiç kimse kalkıp da toptan bir yoksulluktan ve insanın sadece insan olmasından kaynaklanan haklarını tartışmazken; akademi üzerinden, sırf bu konumda olduğu yahut olabileceği ihtimaliyle belki de kıyısından köşesinden kendini herkesin hamisi görerek sözde liderliklerini gerçekleştirme çabalarında boğulmalarını izlemeye maruz bırakıyoruz.

Tüm bunlara rağmen kendilerini, çevrelerini ve toplumu zehirleyen bu kişilerle empati kurmak yahut sempati ile yaklaşmak yine de mümkün görünmekte. Çünkü tüm bu garip

ruh hali, kendini önemli hissetme ihtiyacından kaynaklanan ve yukarıda bahsettiğimiz diğer nedenler ile toplamda tek bir öze sahiptir. Bu öz basitçe ölüm korkusudur. Aile, çevre, kültür ve inanç gibi alanlardan beslenen; insanın en değerli yahut özel olduğundan yok olmasının mümkün olmadığına dair temelsiz bir önerme ile desteklenen bu korku, birey tarafından başa çıkılmaz hale geldiğinde kendini bir şekilde dışı vurmaktadır. Tabii ki sosyal yapılarca yüzyıllarca desteklenen ve binyıllara dayanan hafızaya sahip bu korku öncelikle kendini besleyen daha sonra da var olmasına sebebiyet veren birime yönelecektir. Bu durumda ilk tepkiyi göğüsleyen toplumun ardından çok daha sert bir tepki hatta darbe kişinin kendine yani düşüncelerine yönelmektedir. Bu durumda fikirler bulanıklaşmakta, karar verme mekanizması sağlıklı işlememekte hatta ilerleyen aşamalarda şizofreni gibi ağır rahatsızlıklara dönüşebilmektedir.

İnsana bir ayrıcalık atfeden düşünceler belki de tam bu noktada bir nevi haklılık kazanmaktadır. Evet, şizofreni gibi rahatsızlıklar hayvanlarda görülmemekte; görülse bile gözlemlenmesi henüz mümkün görülmemektedir. İnsan en büyük ayrıcalığı saydığı düşüncenin iki taraflı bir bıçak olduğu gerçeğinden uzakta, kafasının içinde hayatını sürdürmeye devam ederken insan dışındaki canlıların ve çevrenin bu ikilik pek de umurunda değildir. Etkilense dahi insan kadar kendine acımadan yoluna bir şekilde devam edebilmektedir. Hayat, insanı onun umursadığı kadar umursamamaktadır.

Yurttaşsız Bir Favela: Tanrı Kent

İlknur Burcu KESER

“Bizler Rio’nun kartpostallardaki görüntüsünden çok uzaktaydık...”

Hollywood sinema sistemine karşı Brezilya sinemasının içinden çıkan Cinema Novo, İtalyan Yeni Gerçekçiliği ve Fransız Yeni Dalgasından etkilenmiş sonrasında da Üçüncü Sinema akımının öncüsü olmuştur. Sınıfsal ve ırksal eşitsizlikleri konu alan Cinema Novo akımının başarılı örneklerinden biri de Fernando Meirelles ve Katia Lund’un yönetmenliğini yaptığı “Tanrı Kent” (Cidade de Deus) filmidir. Rio de Janeiro’nun “çete savaşları” haberleri ile nam salmış favelası Tanrı Kent’ten ismini alan film, kendisi de aynı favelada yaşamış yazar Paulo Lins’in aynı adlı romanından uyarlanmıştır. Paulo Lins aynı zamanda favelalar üzerine uzmanlaşmış antropolog Alba Zaluar’ın asistanıdır. Filmdeki oyuncular ise Tanrı Kent’in gerçek sakinleridir. Rio de Janeiro’nun suç bataklığına dönüşmüş favelası Tanrı Kent, 60’lar tarzı bir toplu konut bölgesidir. Aynı tip evlerle yoksulların kent merkezinden uzaklaştırıldığı ve de eğitim, ulaşım, yeterli-güvenli konut, sağlık ve elektrik dağıtımı gibi kolektif tüketim ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanmadığı kriminal, mutlak bir dışlanma mekânıdır.

Parçalı kurgudan oluşan filmi, gangster olmak istemeyen ve kriminal olayların dışında kalıp fotoğrafçı olmak isteyen Rocket’in anlatımından dinliyoruz. Film üç evreye ayırabiliriz. İlki, “Acemi Üçlü” adlı çetenin tüp kamyonlarını soyduğu, dükkânların yağmalandığı “Tanrı Kent’in masumiyet dönemi” olan evredir. Bu üçlünün Li’l Dice adlı küçük bir çocuğun planı ile yaptığı motel soygununda, Li’l Dice’in zevk için soygun sonrası moteldeki herkesi

öldürüp ortalığı kana bulaması ile gri olan kriminal bölge giderek daha koyu ve karmaşık bir yer olmaya başlar. Bir sonraki evrede Li’l Dice, “Li’l Ze” adını alır ve Tanrı Kent’te kendi otoritesini kurup getto kuralları oluşturmaya çalışır. İrrasyonel şiddetin arttığı ve uyuşturucunun su ve ekmeğe gibi tüketildiği bu evrede kurallar ortadan kalkmış, istisna hali kaide haline gelmiştir. Soygun planının dışında kalması telkin edilen ve daha çocuk olduğu hatırlatılan ufaklığın verdiği “Çocuk mu? Sigara içiyorum, uyuşturucu kullanıyorum. Adam öldürdüm ve soygun yaptım. Ben bir erkeğim.” yanıtı Tanrı Kent’te yaşı kaç olursa olsun favela sakinlerinin çetelerin içinde nasıl yer edindiğinin, şiddetin irrasyonelleşmesinin ve toplulaşmasının özetidir. Uyuşturucu çetelerinin hakimiyet ve güç savaşında sona kalan iki çetenin favelada tam anlamıyla bir savaş başlatması ve küçük çocuklar da dahil birçok kişinin silahlandırılması istisnanın kaideye döndüğü bu son evre Tanrı Kent’in en karanlık dönemi olan üçüncü evresidir. Polislerin uyuşturucu satışından pay aldığı, silah kaçakçılığına göz yumduğu, adalet kavramının anlamını yitirdiği mutlak bir kaos ortamı Tanrı Kent’in atmosferi olmuştur. Favelanın 9-10 yaşındaki çocukları için bile birini öldürmek göz açıp kapamak kadar kolaydır. Hâl böyle olunca her kural koyucu da ölüme ve güç kaybına bir o kadar yakındır. Li’l Ze’nin kendi silahlandığı küçük çocuklar tarafından öldürülmesi bunun en iyi yansımasıdır. Tanrı Kent’te herkesin silahlanması hiyerarşik farklara rağmen aynı zamanda herkesi ölüme aynı oranda yaklaştırmıştır. Diken ve Laustsen, Tanrı Kent’i bu son evrede, çıkışı olmaya bir labirente benzetir.

Anlatıcımız Rocket bunu “Tanrı Kent’te kaçarsanız ölürsünüz, kaçmazsanız zaten işiniz biter.” şeklinde anlatır. Bu açıdan Tanrı Kent bir suç bataklığıdır; kurtulmak için çırpındıkça batarsınız (Bene’nin ölümü) çırpınmasanız da zaten bataklık sizi içine alacaktır. Buradaki tek istisna filmin anlatıcısı Rocket’tir. Bunu da kültürel ve simgesel sermaye olan fotoğraflarla yapar. Muhabirler Tanrı Kent’e giremezken dezavantajlı-dışlanma mekânında yaşamak Rocket için bir anda avantaja dönüşür ve silahlı çetelerin fotoğrafını çekerek gazetenin ilk sayfasında yer almayı başarır. Bu bağlamda filmde ikili karşıtlıklara başvurulduğunu söyleyebiliriz: “eşik” favelaya karşı “şehir”, çete şiddetine karşı medeniyet, Li’l Ze’ye karşı Rocket ve insan öldürmeye karşı fotoğraf çekmek (Diken & Laustsen, 2016: 106).

Film, karnaval hazırlığını andıran bir açılışla başlasa da anlatıcımız Rocket, Tanrı Kent’in kartpostallardaki Rio’dan çok farklı olduğunu belirtir ve bu favelayı bir çöplüğe benzetir: “Politikacıların çöplerini döktükleri yerdir burası...” Brezilya gecekonduları olan favelaların 1800’lerin sonundaki ilk kuruluşunu, sonrasındaki süreçte dönüşümünü, favela-şehir ikilemini ve favelalar üzerinden yürütülen politikaları inceleyince bu repliğin ne kadar haklı olduğunu anlıyoruz. Bu haliyle Tanrı Kent, toplumun insan atık, yani *homo sacer* üretmesine neden olan düzenin ve iktisadi politikaların bir sonucudur (Diken & Laustsen, 2016: 102). Teresa Caldeira, Brezilya halkının gözünde favelanın sıradan sakinleri/ yurttaşları değil; “aslında şehirden olmayan marjinal insanları” barındıran bir “eşik mekân” olduğunu belirtir (akt. Diken

& Laustsen, 2016: 105). İşte bu nedenle favela tam olarak mutlak bir dışlanma mekânıdır.

Favela bir antitezdir, şehrin ne olmadığına dair bir fantazidir ve tam da bu nedenle şehir gerçekliğini hem sekteye uğratar hem de bu gerçekliğin inşasında etkin bir rol oynar. Karşıtlıkların olmadığı, kaostan uzak, ahenk içinde bir şehir düşlememizi mümkün kılar: Bir fantazi evreni olarak favela şehre bir kimlik kazandırır. Bu kimlik kazanımı şehir ve şehirden olamayan arasındaki zıtlıklardan doğan ve bu zıtlıklar üzerinden tanımlanan bir kimliktir. Bu açıdan bakıldığında paradoksal bir inşadır: favelada yaşayan biri, çalışsa “işimizi elimizden almaya” yeltenmiş olur, çalışmasa “tembel” demektir; başka ırktan biriyle evlense “kadınlarımızı elimizden almaya” yeltenmiş olur, evlenmese “entegrasyona” direniyor demektir, vb. Mekânsal dışlanmasının fantaziyle ilgili bu tarafı, favelanın neredeyse sapkınlığa varan bir biçimde suçlu ve günah keçisi ilan edilmesini açıklayabilir belki de (Diken & Laustsen, 2016:111). Favela sakinlerine benzer şekilde diğer günah keçisi ilan edilen grupların başında mülteci ve göçmenler gelir. Kitlesele göçler yanlış iç ve dış politikaların bir sonucudur. Bu bağlamda favelaların oluşumu, dışlanması ve ötekileştirilmesi, kolektif tüketim ihtiyaçlarının karşılanmaması, sonrasında yoksulluk ve kriminaliteye teslimi, “dönüştürülmeye” çalışıldığında ortaya çıkan sorunlar da tıpkı göç olgusu gibi bir dizi yanlış politikaların sonucudur. Favela sakini de tıpkı bir göçmen gibi yersiz-yurtsuzlaştırılmıştır. Favela hem şehrin içinde hem de bir o kadar şehrin dışındadır. “Eşik mekan”daki “marjinal” favela

sakini aslında şehirden olmayandır.

“Tehlikeli öteki”nin mekânı olan fevalaların adı illegal olanla birlikte anılır. Friedrich Engels’ten Castells’e kadar birçok düşünür ve kuramcı kentteki eşitsizlik ve kriminalleşme ile ilgili analizler yapmıştır. Manuel Castells’e göre eğitim, alt yapı, yeterli-güvenli konut, ulaşım ve sağlık gibi kolektif tüketim ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmıyorsa bunun sonucunda toplumsal hareketler karşımıza çıkar. Tanrı Kent’te ise bu bir başına bırakılmışlığın sonucu olarak karşımıza özellikle favelanın en karanlık evresi olan son evrede görüldüğü gibi suç, soygun, silah kaçakçılığı ve uyuşturucu çetelerinin savaşı gibi bir yığın kriminal olay çıkar. Engels ise, Manchester üzerine yaptığı gözlemlerde, kapitalist yatırımların kentin eski merkezinden uzaklaşarak periferiye doğru düzgün ve kaotik eski bir biçimde genişlediğini tespit eder. Bu aynı zamanda aşırı yoksulluk ve sefalet ile paralel gitmektedir. Engels’e göre; evsizlik, dilencilik, yankesicilik, fahişelik, alkolizm ve şiddet, işyerlerindeki sömürünün mekânda gözlenen sonuçlarıdır. Bu sefalet, kapitalizmin herkese yeterli barınma sağlamadaki başarısızlığının göstergesidir (Kurtuluş, 2010: 179). Rio de Janeiro’da favelalar ile diğer mahalleler arasında hükümet tarafından çekilen geniş ve devasa duvarlar favelaların genişlemesini engellemeye çalışırken dikey bir alanda ilerlemesine sebep olmuş ve toplumsal eşitsizliği duvarın iki tarafındaki mekanlararası farkta somutlaştırmıştır. Rio de Janeiro’da eşitsizlik katsayısı (klasik GINI katsayısı) 1981’de 0,58 iken 1989’da 0,67’ye yükselmiştir. Hatta 1980’ler Latin Amerika genelinde dünyanın en uç sosyal

topoğrafyasının kanyonlarını derinleştirmiş, zirvelerini daha da yükseğe çıkarmıştır. (akt. Davis, 2020: 191) Rio de Janeiro'nun çok yüksek sayıda favela içermesi, bu favelaların bir başına bırakılmışlığı, kriminalleşip çetelerin kural koyucuya dönüşmesi bu yüksek eşitsizlik ile yakından ilişkilidir.

Gecekondu bölgelerinin temizlenmesini suçla mücadelenin vazgeçilmez aracı olarak gerekçelendirmek 1970'lerden beri dünyanın her yerinde hükümetlerin sıradan bir tavrı haline gelmiştir. Gecekondu bölgeleri ayrıca devletin nezaretinin dışında ve gözden ırak oldukları için de sık sık tehdit olarak algılanmaktadır (Davis, 2020: 139). Elbette favelalara bu müdahalenin tek nedeni "tehlikeli" bulunmaları değil; kentsel dönüşüm projeleri bu müdahalelerin diğer önemli ve gerçek nedenleri arasında. Tanrı Kent'i de barındıran Rio'da özellikle 2008 sonrasında, 2014 Dünya Futbol Şampiyonası ve 2016 Olimpiyat Oyunları'nın Brezilya'da yapılmış olması favelaların dönüştürülmesi ve kentsel yapıya kazandırılması çalışmalarını arttırmıştır. Ne var ki pandemi döneminde Brezilya favelalarında hükümet salgın için bir tedbir almayınca, çetelerin sokağa çıkma yasağı ilan etmesi filmde gördüğümüz gibi kolektif tüketim ihtiyaçlarının hala devlet tarafından tam olarak karşılanmadığını gösteriyor. Kentsel dönüşüm için müdahalenin uygun görüldüğü favelalar, sakinleri devlete ihtiyaç duyduğunda ise çetelerin yasa koyuculuğuna bırakılıyor.

Favelalar gerek bu yazının esin kaynağı olan Tanrı Kent gibi filmlerde gerekse Michael Jackson'ın Rio'nun Santa Marta favelasında çektiği "They Don't

Care About Us" klibinde olduğu gibi mekân olarak kullanılmıştır. Belki bu görünür kılınmanın sonucu olarak favelalara yapılan turistik geziler artmış ve bir nevi "yoksulluğun turizmi" yapılmaya başlanmıştır.

Tanrı Kent'in en gerçekçi yanlarından biri oyuncuların favela sakinlerinden oluşmasıyken filmde on yıl sonra çekilen, oyuncuların filmde önce ve sonra hayatlarının nasıl değiştiğini ve favelada yaşamın nasıl olduğunu anlatan "City of God: 10 Years Later" belgeselinde daha derin gerçekliklerle karşılaşyoruz. Filmde favela için bir istisna olan ve illegal olmayan bir yolla favelanın sınırını aşan anlatıcı Rocket'i oynayan Alexandre Rodrigues'in ödül törenlerinin kırmızı halısında artık hayatının değişeceğini umarken film sonrası favelasına dönüp çatısı su damlatan evinde uyumaya çalışırken hissettiklerini anlattığı kısım filmin de ötesindeki gerçeklikleri özetliyor.

Kaynakça

Davis, M. (2020). Gecekondu Gezegeni (Çev. G. Koca). İstanbul: Metis Yayınları.

Diken B. & Laustsen C. (2016). Filmlerle Sosyoloji. İstanbul: Metis Yayınları.

Kurtuluş, H. (2010). "Kent Sosyolojisinde Değişen Kavrayışlar ve Türkiye'nin Kentleşme Deneyimi", Kent Sosyolojisi Çalışmaları, İstanbul: Örgün Yayınevi, s. 177-197.

<https://tr.sputniknews.com/20200324/brezilyanin-ceteleri-favelalarda-sokaga-cikma-yasagi-ilan-etti-dogru-seyi-hukumet-yapamiyorsa-1041673118.html> (Erişim: 11.11.2021, 04.28)

Niyazi Berkes'in Mirası

Dç. Dr. İhsan Ömer ATAGENÇ

Ekim ayında doğup Aralık ayında vefat eden bir aydını anabileceğimiz tek tarih aralığı derginin bu sayısı olacaktı. Berkes gibi önemli bir aydının yokluğu her geçen gün daha çok hissedilirken O'nu anmadan geçmek başka bir eksikliği daha yüzümüze vurabilirdi. Berkes'in yokluğunu iki şekilde idrak ediyoruz: Benzeri bir entelektüelin Kemalist camiadaki yokluğu ve Berkes'in okunmamasına dair yokluk... Bu büyük yoklukları birkaç yazıda ve bireysel birkaç girişimle hafifletmek bile mümkün değil ancak hala bizim için ne denli kıymetli olduğunu ifade etmek hem büyük sorumluluk hem de kaçınılmaz bir ödev...

Niyazi Berkes, etkileri hala genç kuşak arasında devam eden aydınların başında gelmektedir. Türk entelektüel hayatına geç dahil olmuş bir aydın olarak zengin üretimiyle bir kuşağın tarih algısını değiştirmiş, hurafelerden kurtardığı tarihi, nesnel temeller üzerine oturabilmiştir. Berkes'in 1947 DTCF tasfiyesi ile Türk akademiasından uzaklaştırılması bu geç kalmanın en önemli sebebidir. Devletin kendine esas gündem olarak "komünizmle mücadele"yi benimsediği bu yıllarda ülkenin önde gelen aydınlarının, Mustafa Kemal'in siyasi mirasının peşinde olan entelektüellerin DTCF gibi önemli bir Kemalist mirastan söküp çıkarılması devletin o dönemdeki tehdit algısının ülkeye kaybettirdiklerinden yalnızca birkaçıdır.

Berkes'in bizim zihnimizin gelişmesindeki en önemli katkısı, o gün yaşanan sorunların kökenlerini çok daha gerilerde araması ve gündelik sorunlar yerine yapısal sorunları ön plana çıkarmış olmasıdır. Osmanlı toplumsal yapısı

merkezine odaklanan yazılarının iki önemli temeli bulunmaktadır. Disiplinler arası çalışabilme yeteneğine sahip olan Berkes'in sosyoloji kökeni temel olmakla birlikte **Türkiye'de Çağdaşlaşma** olarak çevrilen temel metninin oldukça önemli bir tarih metni olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Tarih biliminin sosyoloji ile birlikte çok daha derinlikli metinler üretebildiği bir süreçte Berkes de sosyolojik tarih ya da tarihsel sosyoloji diyebileceğimiz bir ekseninde Türkiye'de Çağdaşlaşma kitabını literatüre kazandırmıştır. Tarih ve sosyoloji bilgisinin yanı sıra Berkes'in iktisat ile olan ilişkisi O'nun akademik ufkunun sınırlarının ne denli geniş olduğunu kanıtlamaktadır. Türkiye İktisat Tarihi başlıklı çalışması da yine Berkes'in tarih bilgisi ile iktisat bilgisini harmanladığı önemli eserlerinden bir diğeridir. Berkes'in bu denli farklı disiplinler üzerinden tarihe bakabilmesi, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecini anlamaya çalışırken esas okunması gereken metinlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Berkes bu bağlamda akademisyen adayları için örnek bir rol model teşkil etmektedir.

Berkes'in bu toprakların "Batı" algısı üzerine yoğunlaşmasının ne denli önemli olduğunu da görmek gerekir. Zira Berkes için "Batı" kavramını iki farklı ekseninde değerlendirmek gerekecektir. İlki Batı'nın kurumlarının "ilerici" niteliğinin farkında olan ve uygarlık tarihine mal olmuş ilkelerin peşinden gidebilmektir. Berkes için bu noktada ilkesel ve ideal bir zeminde temellenmiş bir "Batı" algısı bulunmaktadır. Diğer de "sömürgeci" kökenlere sahip olan Batı iktidarlarının "öteki" ülkeler üzerinde kurmaya çalıştığı tahakküme ve "Tanzimatçılık"

olarak özetlediği bir öykünmeye karşı da Batı'ya mesafeli bir duruşu bulunmaktadır. O'nun gözünde "onlar gibi olmak için onlardan bağımsız olmak gerekir". Bu bağımsızlık anlayışı köklü bir sırt çevirme değil, tahakküme dayalı asimetrik bir ilişkiye karşı tavır koyabilmektir. Eleştiri kültürel değil, daha çok iktisadi ve siyasidir. Batı kavramı ile ilgili ifrat-tefrit sarmalında halen bocaladığımız bugünlerde Berkes'in ortaya koyduğu tavrın ne denli önemli olduğunu fark etmemiz gerekir.

Berkes'in 200 Yıldır Neden Bocalıyoruz? sorusunu neden bir kitabın başlığı haline getirdiğini anlamamız O'nun düşüncesini anlayabilmenin ilk adımlarından biridir. Süregelen bir bocalama halinin temellerini ve bu temellere bağlı olarak da çıkış yolunu gösteren Berkes'in işaret ettiği yerin Kemalist devrim olması da tesadüf değildir. Berkes'in işaret ettiği Kemalizm, "gericilik" olarak ifade ettiği tüm çağdışı düşünme biçimleri ve kurumlardan kurtulabilen bir yenilenmeyi ifade etmektedir. Berkes için bu yenilenmenin en önemli anahtarlarından biri laikliktir. Laiklik aracılığı ile "gerici" düşüncelerden ve kurumlardan kurtulabilen bir devrim ancak çağdaş bir demokrasi inşa edebilir. Kemalizmin bu ülkeye sağladığı en önemli katkı, laiklik aracılığı ile bu yenilenmeyi gerçekleştirmiş olmasıdır. İkinci önemli husus ise devrimin "halkçı" niteliğidir. Zira Berkes'in Osmanlı rejimini "despotizm" ile tanımlaması dikkate alınırsa bir devrimin ancak demokratik bir yönetim ile taçlanacağını da unutmamak gerekir. Güncel siyasal tartışmaların içine çokça dahil olmayan Berkes'in istisnai birkaç yazısında dönemin CHP'sini "halkçı" bir parti olma

noktasında eleştirdiği görülecektir.

Doğan Avcioğlu'nun gayretiyle Türk düşünce hayatına yeniden kazandırılan Berkes'in bilimsel araştırma ve çalışma yöntemi bugün dahi akademik bir ekseninde üretmeye çalışan çoğu kişi açısından halen önemli bir örnektir. Bir bilim insanı olmasının yanı sıra Kemalist devrimin ve Kemalizmin güncel şartlar altında yeniden yorumlanmasını ve okunmasını sağladığı için bugün Kemalistler açısından hala güncelliğini ve önemini de korumaktadır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yaptığı tarihi, sosyolojik ve iktisadi analizler Berkes'in Kemalizmin inşasını çok doğru bir biçimde okumasını sağlamıştır. Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı'nın deyimiyle "Kemalizmin en müttekâmil yorumu Berkes'e aittir".

Berkes ile ilişkimizi hem yakın tarihe daha sağlıklı bir gözle bakarak anlayabilmek hem de O'nun bıraktığı boşluğu dolduracak içerikle değil ama en azından yöntemini sahiplenerek devam edebilmek tahmin ettiğimizden çok daha fazla katkı sağlayacaktır.

Berkes okumak bizi yüzeysellikten kurtarmaktadır. Tarih, sosyoloji ve iktisat bilimleri arasında kurduğu ilişki gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet tarihine çok da derinlikli bir noktadan bakabilmemizi sağlamaktadır. Duygu yüklü mitolojik tarih anlatıları yerine ülkeye ve topluma aklisel bir biçimde nasıl bakacağımızın hareket noktalarını bize vermektedir. Kısacası Berkes bizi uzun süredir içinde bulunduğumuz yöntem sorunundan kurtaracak çözümü kendi metinlerinde bize dolaylı olarak sunmaktadır. Böylelikle Berkes yalnızca çağdaşlaşma

anlatısı ile değil bu yönde ortaya koyduğu yöntemle de bizi pek çok konuda yeniden düşünmeye sevk ediyor. Cumhuriyet devrimci ve çağdaş mirasının korunması ve geliştirilmesinde hala bir deniz feneri olduğunu farketmeden zihinlerimizde ve kütüphanelerimizde yaşamaya devam ediyor...

Müessif Bir Hadise

H. Olcay TAŞLI

Bir İstanbul sonbaharında gazete manşetlerine “Müessif bir hadise”¹ başlığı ile düşen haber ile öğreniyorduk, yaşanan izdiham sonucu 11 vatandaşımızın öldüğünü ve 40’tan fazla vatandaşımızın yaralandığını. Yaşanan izdiham sonucu kaybettiğimiz vatandaşlarımızın listesi şöyledir:

1) “Deniz Yolları İşletmesi Müdürü Raufi Manyas’ın kızı Bilun (16 yaşında) 2) İstiklal Caddesi 236 numarada oturan Anna (58 yaşında) 3) İstiklal Caddesi’nde Yıldırım Apartmanında oturan Bayan Roya Koşnir, 4) Roya Koşnir’in kızı Bela Koşnir, 5) Bakırköy’den Aşçı Hatice (55 yaşında) 6) Kurtuluş’tan Sütçü Diyamendi (40 yaşında), 7) Topkapı Arpaemini Yokuşu Sokağında oturan Abdülhamit (50 yaşında) 8) Aksaray’da Laleli Caddesinde oturan Bayan Kevser Mehmet (35 yaşında) 9) Tarlabası 19 Numara’da oturan Satenik Ohannes (35 yaşında) 10) Saint Benoit Lisesi Öğrencisi Paul Kuto (15 yaşında) 11) Beyoğlu Lüksemburg Otelinde kalan Belçikalı Leon”

Yedisi azınlık cemaatlerine mensup 11 vatandaşımız, adli tıp doktoru Enver Karan’ın otopsi raporuna göre, “*teneffüs inkıtaından*”²(solunum yetmezliği) ölmüşlerdir. Dönemin İstanbul’unun kozmopolit bir yapıya sahip olduğunu iyi bilmekteyiz; yalnız yine de hangi olay bu derece birbirinden oldukça farklı isimleri bir araya toplayarak yaşanan “*müessif bir hadisenin*” parçası yapmıştır?

izdiham ile ilgili haber yapan basın, ilk gün sadece yetkililerden gelen resmi tebliğ ile yetinmiştir;

- 1 Cumhuriyet Gazetesi, 19 Kasım 1938
2 Cumhuriyet Gazetesi, 06 Aralık 1938

örneğin dönemin Kurun gazetesi aşağıdaki başlık ve ardından gelen kısa bir açıklama ile yetinmiş:

“Resmi Tebliğ;

Evvelki gece izdiham yüzünden 11 kişi öldü. Zabıta kuvvetlerinin vesayasına riayet edilmesi lazımdır...”

Akşam gazetesi de 3. sayfadan haberi şu başlık ile duyurmuş:

“*Dolmabahçe önündeki müessif hadise hakkında resmi tebliğ: ... Vatandaşlarımızın Tehacümü 11 Kişinin Ölümüne Sebep Oldu*”

Haberin basına ilk yansıdığı gün, dönemin önemli gazetelerinde hayatını kaybedenlerin adı bile yer almamıştır. Halk, ölenlerin listesini sadece aynı günün, Haber Akşam Postası’ndan öğrenmiştir. “*On bir kişinin öldüğü bir haberle ilgili olarak detaylı bilgiye ve yoruma yer vermemeleri konusunda dönemin gazeteleri uyarılmış olmalıdır.*”³

Olaydan 17 gün sonra Cumhuriyet gazetesi ölenlerin sayısını 13 olarak bildirmişti. İki gün sonra da olayda tedavi gören altı vatandaşımızın olduğu yazılacaktı gazetelerde. Bu müessif hadisenin görgü tanığı olan Erol Güney’in⁴ kitaplaşmış anılarından, yaralılardan birinin onun da arkadaşı olan Rus göçmeni bir kız

3 Tunç Boran, Atatürk’ün Cenaze Töreni: Yas ve Metanet, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, sayı:47, Bahar 2011, s:487-520

4 Mişa Rottenberg adıyla Odesa’da Yahudi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen ve 1917 Ekim devriminden sonra ailesi Türkiye’ye göç eden, İstanbul Üniversitesi’nde yeni açılan Felsefe bölümünü bitirdikten sonra Türk vatandaşlığına geçerek Erol Güney adını alan gazeteci ve çevirmen, 1940’lı yıllarda Milli Eğitim eski Bakanı Hasan Âli Yücel tarafından başlatılan dünya edebiyatının Türkçeye çevrilmesi projesinde görev aldı.

olduğunu öğreniyoruz; ne yazık ki ismini hatırlamıyor olacak ki anılarında ismine yer vermemiş. Hâlbuki hükümet, yaşanması kuvvetle muhtemel olan bu izdiham için günler öncesinden önlem almış ve o günlerin asayişini planlamış ama yaşanan müessif hadisenin önüne yine de geçememişti.

Yine en başta sorduğumuz soruya dönelim, bu kadar farklı ismi bir araya toplayan güdü ne olabilirdi ki? Bu sorunun cevabını, yine aynı nedenden dolayı tam 15 yıl sonra bir araya gelen insanlarda arayalım. Bu kez Ankara sokaklarında insanlar soğuk bir gecede, o büyük adamla vedalaşabilmek ve onun naaşını son bir kez görebilmek için kaldırımda uyumayı ve beklemeyi göze almıştır. İşte yıl 10 Kasım 1953'ün Cumhuriyet gazetesinin manşetten verdiği haber:

“40.000 vatandaş başkente akın etti, caddelerde dün akşamdan yerlerini alan bir kısım halk, geceyi kaldırımlar üstünde geçirdi... Şehrin bütün caddeleri şimdiye kadar görülmemiş bir kalabalıkla dolup taşıyor. Başkente kavuşan karayollarında sayısız vasıtalar birbiri ardı sıra Ankara istikametindedir. Akın, bu akşam da geç vakitlere kadar sürdü... Bunun dışında yurdun her tarafından hatta en uzak köşelerinden yola çıkmış vatandaşlar, gönüllü kabileler halinde, şehre yığıldı. Oteller, misafirhaneler, mektepler ve kışlalardan başka hemen bütün apartman ve evlerde birçok ziyaretçiler ağırlanmaktadır. Bu sabah öğleye kadar gelenlerin arasında yalnız şoförlerin sayış bini aşmıştır.

Yarınki muazzam ve manalı merasimi görebilmek için güzergâhtaki bütün evlerin pencere

ve balkonları şimdiden tutuldu. Bir pencere ve balkona çıkabilmek için yer yer ödenen para adam başına 50 lira iken, akşama doğru 200 liraya çıkmıştır... Aradan 15 yıl geçtikten sonra, yarın sabah güneş Ankara'nın meydan ve caddelerinde gene azizi Ata'yı sevgi ve heyecanla bekleyenlerin üstüne doğacaktır!”

Evet, 17 Kasım 1938 günü insanların Dolmabahçe Sarayına akın etmesi sonucunda meydana gelen izdiham, çok uluslu bir imparatorluktan miras kalan ve her biri ayrı bir dünyanın insanı olan unsurlardan oluşan toplumu, Batı emperyalizmine karşı verdiği savaştan galip gelerek, çağdaş bir vatandaşlık potasında eriterek bir bütün haline getiren liderin naaşını görebilmek adına yaşanmıştır; o lider Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Atatürk önderliğinde gerçekleşen Türk Devrimi'nin ilk hedefi Türk ulusunu var etmeyi, çünkü Türk Devrimi'ne kadar Türkiye'de bir Türk ulusu yoktu. Atatürk Türk ulusunu yaratan adamdır, dersem çok mu büyük bir söz etmiş olurum? Tabii ki hayır, çünkü Osmanlı'da Türk ulusu yoktu. Peki, Atatürk Türk ulusunu var etme hedefine ulaşabilmiş midir? 17 Kasım 1938 tarihinde kaybettiğimiz vatandaşlarımızın listesi Atatürk'ün bu konudaki başarısını yeterince ortaya koymuyor mu sizce?

Türkiye'de Demokrasi Denemeleri ve Çok Partili Sisteme Geçiş

V. Necla GEYİKDAĞI

Bu ülkeye gelmiş olan en büyük demokratın Mustafa Kemal Atatürk olduğunu kabul etmeliyiz. Yurdu kurtarmak için henüz Anadolu'ya geçtiği ilk günlerden başlayarak millet iradesini üstün kılan görüşlerde ve eylemlerde bulunmuştur;

22 Haziran 1919'da, Amasya Tamiminde "*Milletin istiklalini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır*" demiştir.

7 Ağustos 1919'da yayınlanan Erzurum Kongresi kararlarında "*milli iradeyi hakim kılmak esastır*" diye, milli iradeyi öne çıkarmıştır.

11 Eylül 1919'da bu düşüncesini biraz daha açıklamıştır. "*Milletin kendi kaderini bizzat tayin ettiği bu devirde merkezi hükümetin de milli iradeye tâbi olması zaruridir*" diyerek İstanbul'daki merkezi hükümetin meclisi toplamasını, millet ve memleket hakkında alınacak bütün kararların meclis denetimine bağlanmasını önermiştir.

Mevcut meclisin işlemediğini görünce, mümkün olan ilk fırsatta, 23 Nisan 1920'de, Ankara'da Millet Meclisini açarak halkın temsilcilerini toplamıştır. Savaşı yönetirken bile kararları milletin vekillerine danışarak ve tartışarak almıştır. Henüz kurtuluş tamamlanmadan, 24 Temmuz 1922'de Le Matin gazetesinin yazarına verdiği demeçte "*Türk demokrasisi sözünü telaffuz etmiş, "Türk demokrasisi, Fransız Devriminin açtığı yolu izlemişse de, kendine özgü ayırıcı yanlarla gelişmiştir. Çünkü her ulus, devrimini kendi toplum çevresi gereklerine ve gereksinmelerine, iç durum ve konumuna, devrimini yaptığı zamana göre yapar*" demişti.

Kurtuluştan sonra kendisini hiç anlayamamış olan bazılarının önerdiği saltanat ve halifelik tekliflerini de gülünç bularak, en demokratik sistem olduğunu düşündüğü Cumhuriyeti kurmuştu. Bunun için de saltanat ve hilafet yanlısı olan en yakınındaki insanlara karşı büyük bir mücadele vermişti. Halk Fırkası'nı, Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyetinin devamı olarak 9 Eylül 1923'de kurmuştu. Muhalifler derhal bu yeni partinin Bolşevikleri taklit eden bir halk cumhuriyeti kuracağı yolunda yayında bulundular. Meclis başkanlığının bir diktatörlük kuracağı ihtimalini ileri sürdüler. Mustafa Kemal'in devrimci fikirlerinden rahatsız olan meclisteki muhalefet 1922 sonunda verdikleri kanun teklifiyle milletvekili seçilme hakkındaki kanunu değiştirip, vekillere Türkiye'nin yeni sınırları içinde doğmuş olmak ve bir seçim bölgesinde beş yıl devamlı oturmuş olmak koşulunu getirerek, onu meclis dışında bırakmayı bile düşünmüşlerdi. Saltanatı koruyamamışlardı, ama hilafeti korumak için Cumhuriyet kurulduktan sonra bile direndiler. Modern bir ülke kurmak için devrimler yapmak ve Cumhuriyet rejimini güçlendirmek gerekiyordu. Bu yüzden Osmanlı hanedan halifeliğinin de kaldırılması gerekiyordu ve hükümet 3 Mart 1924'de hilafeti kaldırdı. Arkasından muhalifler Rauf Orbay'ın girişimiyle, 17 Kasım 1924'de, Terakkiper Cumhuriyet Fırkasını kurdular. Bu muhafazakâr kurucular, başta Kazım Karabekir Paşa, Rauf (Orbay), Ali Fuat (Cebesoy), Rifat (Bele) ve Dr. Adnan (Adivar) beyler ülkedeki hızlı değişimden rahatsız olduklarını, devrim yerine ıslahat istediklerini bildirdiler. Bu birden çok parti denemesi hüsrarla sonuçlandı.

Mustafa Kemal Paşa bu partinin kuruluşunda “*gizli eller tarafından çizilen programını*” ve sonraki icraatını, Nutuk’ta, şöyle anlatmıştı.

(Cumhuriyet) kelimesini telaffuzdan içtinap edenlerin [çekinenlerin], cumhuriyeti doğduğu gün boğmak isteyenlerin, teşkil ettikleri fırkaya (Cumhuriyet) ve hem de (Terakkiperver Cumhuriyet) unvanını vermeleri, nasıl ciddi ve ne dereceye kadar samimi telâkki olunabilir?

Rauf Bey ve arkadaşlarının teşkil ettikleri fırka, muhafazakar unvanı altında meydana çıksaydı, belki manası olurdu. Fakat, bizden daha ziyade cumhuriyetçi ve bizden daha ziyade terakkiperver olduklarını iddiaya kalkışmaları, bittabi doğru değildi.

«*Fırka Efkâr (fikirler) ve itikadâtı diniyeye (dinsel inançlara) hürmetkârdır*» düsturunu bayrak olarak eline alan zevattan (kişilerden), hüsnüniyete intizar olunabilir mi[y]di (iyi niyet beklenebilir miydi)? Bu bayrak asırlardan beri, cahil ve mutaassıpları (tutucuları), hurafepereestleri (batıl inançlara inananları) iğfal ederek (kandırarak) hususi maksatlar teminine kalkışmış olanların taşıdıkları bayrak değil mi[y] di? Türk milleti, asırlardan beri, nihayetsiz felaketlere, içinden çıkabilmek için, büyük fedakârlıklar iltizam eden (gerektiren), mülevves (kirli) bataklıklara, hep bu bayrak gösterilerek sevk olunmamış mıydı?

Cumhuriyetçi ve terakkiperver olduklarını zannettirmek isteyenlerin aynı bayrakla ortaya atılmaları, dini taassubu galeyana getirerek, milleti, cumhuriyetin, terakki ve teceddüdün (ilerleme ve yeniliğin) tamamen aleyhine

teşvik etmek değil mi[y]di? Yeni fırka, efkâr ve itikadâtı diniyeye hürmetkârlık perdesi altında, biz hilâfeti tekrar isteriz; biz yeni kanunlar istemeyiz; bizce mecelle kafidir; medreseler, tekkeler, cahil softalar, şeyhler, müritler, biz sizi himaye edeceğiz; bizimle beraber olunuz. Çünkü Mustafa Kemal’in fırkası hilâfeti lağvetti. İslâmiyeti rahnedar ediyor (bozuyor). Sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecektir diye bağırıyor mıydı! Yeni fırkanın kullandığı formül, bu irticakârane (gerilikçi) feryatlarıyla dolu değildir denilebilir mi?

Bu partinin, 1923 Şubat’ında başlayan Şeyh Sait isyanındaki ilişkisi de ortaya çıkınca ve parti yöneticilerinden partilerini kendileri sonlandırmaları önerisi reddedilince, parti bir hükümet kararıyla kapatıldı.

Bundan dört yıl sonra, cumhuriyet rejiminin sağlaştığını düşünen Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ikinci bir çok partili sistem denemesi yaptı. Eski başbakanı Fethi (Okyar) Beye Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurdurdu. Bu partinin temel programı Halk Partisinin programına benzese de, devlet tekellerinin sonlandırılacağı, özel teşebbüs ve yabancı sermayenin destekleneceği, Cemiyeti Akvam (Milletler Cemiyeti) ile daha iyi ilişkiler kurulacağı gibi amaçlar bildirmişti. Hem dinciler hem de çok daha az sayıdaki komünistler bu partide yer almak istediler. Halk Partisi binalarına saldırılar ve yasal olmayan başka muhalif kuruluşlarla yaratılan kargaşa gösterdi ki bu ülke henüz çok partili rejime hazır değildi. Politikacı olarak devlete ve millete hizmet sorumluluğunu yüklenen yetenekte ve olgunlukta, ülke çıkarlarını kendi çıkarlarının

üstünde tutacak karakterde siyaset heveslileri henüz ortalıkta yoktu. Bu parti de, kuruluşundan dört ay sonra, 21 Aralık 1930’da kapatıldı.

Bu yıllarda ve daha sonra çok partili rejime geçtikten sonra, dinci gericiliğin demokrasinin gelişmesine indirdiği darbeler, birkaç büyük yazar tarafından Türk halkına anlatıldı. Cumhuriyetin bu yılmaz bekçilerinin en önde gelenlerinden üçü Falih Rıfkı Atay, Niyazi Berkes ve Aziz Nesin’dir.

Bu yazarların en yaşlısı Atatürk’ü yakından tanıyan Falih Rıfkı Atay’dı (1894-1971). 1924’de, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldıktan iki gün sonra yazdığı bir gazete makalesinde, saltanatı ve hilafeti bir meclis kararıyla kaldırmak mümkün olsa da, bu kurumların istismarcı fikir ve hareketlerle desteklenerek tehdit olmayı sürdüreceğini ve daha uzun yıllar bunlarla mücadele etmek gerekeceğini söylemişti. Falih Rıfkı’ya göre, “1946 sonrası demokrasi dini iç politikanın bir kuvveti olarak işlediği için orta çağımız geri tepti.” Atatürk Devrimlerinin temeli laiklik ve toplumsal özgürlüktü. Çok partili rejime geçişle birlikte, Cumhuriyet Halk Partisi dahil bütün partiler ikisine de “hıyanet” etmiştir. Eğer “Atatürk’e dönmezsek, demokrasi devrinin alçakça hıyanetlerini çiğneyerek Atatürkçülüğü yeniden hakim kılmazsak, milli kaderi oportünist politikacıların pençesinden kurtarmazsak, halimiz yaman olur”.

Bir başka yazısında, Amerika ve Belçika’da okuma-yazma bilmeyen kimselere seçimlerde oy verdirilmediğinden, fakat bizde okuması olmayan insanların oy verdiğini, okuma-yazma bilmeyenlere cahil demenin, bazılarınca millete sövmek diye

algılandığını belirtiyor. Kendisi gibi Atatürkçülerin bu memleketin köylüsünü Danimarka köylüsü gibi ileri, özgür ve mutlu olmalarını istediklerini, bu nedenle kapatılan Köy Enstitülerinin gerekli olduğunu savunuyor. Halk dostu geçinen iki yüzlü yeni demokratların köylüyü olduğu gibi eğitimsiz bırakmak istediklerini, kız çocuğunu okula göndermemesini haklı bulduklarını anlatıyor. 1946 sonrası, yeni demagog anlayışına göre halkçılık *“halkın huyuna suyuna gitmek, halka uymak, halkın isteklerini yerine getirmek”*, olarak düşünülmektedir. Atatürkçü halkçılık ise *“halkı yükseltmek, kültürünü ve refahını arttırmaktır”*.

Zamane politikacılarının karakterlerini anlattığı bir yazısında, nasıl boyacı, kunduracı, yorgancı, marangoz esnafı varsa, 1946 demokrasisinin bizde politikacı diye sırf *“kâr ve kisp”* (kazanç ve ele geçirme) düşünen bir siyaset esnafı takımı yarattığını söylüyor. Böyle politikacıların halkın batıl inançlarını desteklediğini belirterek örnekler veriyor. 1950’de cumhurbaşkanı seçilen Celal Bayar’ın yaşadığı bir olayı anlatıyor. Eski dönemde, Celal Bayar Atatürk Hükümetlerinin birinin Ekonomi bakanı sıfatı ile İzmit’te bir fabrikayı açmaya gittiğinde, yere yatırılmış, gözü bağlı koyuna bakmış ve hayvanın serbest bırakılmasını emretmiş. Bunun nedeni, böyle durumlarda Atatürk’ün hayvan kurban edilmesini engelleme huyuymuş. Fakat 1950’den sonra, Afyon’da, aynı Bayar bir devenin kurban edilmesini *“ağzı kulaklarına vararak”* seyretmiş.

Bu yeni politikacı tipi daha çok oy toplayacağını düşündüğü *“ayvazı”* aydına tercih etmektedir. Falih Rıfkı, 1950’lerde bir iktidar

siyasetçisinin *“kaç oy çıkarır onlar”* diyerek aydınları dışladığını anlatıyor. CHP’nin 1946’dan sonraki tutumunu da eleştirerek, oy kaygısıyla, yeni kurulan Demokrat Parti ile din tavizi rekabetine girdiğini söylüyor. Ona göre, Köy Enstitüleri köylünün kalkınması için elzemdi. Halk Evleri de kadın özgürlüğünün ocakları idi. CHP *“demokrasi”* adına bu kurumları gözden çıkarmıştı. 27 Mayıs İhtilalinin yarattığı özgürlükçü ortamda bile Atatürk Devrimlerini yeterince savunamamıştı. Falih Rıfkı’ya göre *“hür vicdanlı ve hür yaşayışlı aydınlar bundan [1960’lardan] otuz yıl önceki hürriyetlerinden mahrumdurlar. Ramazan ayı irticanın bir hakimiyet gösterisi haline gelmiştir”*. Her yerde hürriyet getirici demokrasi, bizde hürriyet götürücü olmuştur.

Niyazi Berkes (1908-1988) yıllar boyunca yayınladığı yazılarında, toplumsal gelişme olmadan, Atatürk Devrimleri gerçekleşmeden gerçek bir demokrasinin bu ülkede kurulamayacağı görüşünü savundu. Batı Avrupa ülkeleri ekonomik olarak kalkınırken insanlar bu kalkınmada yer alacak şekilde kişisel gelişim gösterip okur-yazar oldular. Cumhuriyet sonrası Türkiye’de durum çok farklı idi. Ekonomik ve toplumsal kalkınmanın birlikte gerçekleşmesi gerekiyordu. Sermayesi kıt ülkede devletçilik modeli benimsenmiş ve önemli başarılar elde edilmişti, ama sosyal gelişim yavaş gidiyordu. Berkes’e göre, *“hem ekonomik kalkınma istemek, çağdaş uygar uluslar katına çıkmayı özlemek, hem de geleneksel toplumun yapısında temelli değişimlere yanaşmamak mümkün değildir. Bu, ancak Hazreti Ömer devrinin hasretini çeken şeriatçılara, Cengiz yasa ve töresini özleyen Turancılara, ortaçağ lonca reaya düzenini*

ideal sayan Anadoluculara göre mümkündür...devletçiliğin yıkıldığı yıllarda Kemalist devrimciliğin yerini bu üç görüşün ortaklaşa yanı olan gelenekçilik almıştır.” Batılı ülkelerde olduğu gibi demokrasi toplumu değiştirememiş, ancak toplum demokrasiyi değiştirerek, Türkiye’de görülen kılığa sokmuştur.

Her ne kadar, 1923’deki Birinci İktisat Kongresinde, özel teşebbüsün desteklenmesi kararları alınmışsa da ülkenin kaynaklarının savaşlarda tükenmiş oluşu ve halkın sermaye birikiminin bulunmayışı nedeniyle özel şirketler kurarak üretim yapmak mümkün olmamıştı. 1929 Büyük Buhranında, Batılı ülkelerde bile devlet müdahalesi artmıştı. Bu nedenle devletçilik ilkesinin kabulü kolay olduğu gibi uygulaması da başarılı sonuçlar vermiş, Cumhuriyetin ilk onbeş yılında çok önemli sanayi tesisleri kurulmuştu. Bu ekonomik başarılarla rağmen toplumsal gelişmede istenilen başarı sağlanamamıştı.

Berkes’e göre, 1930’da Serbest Fırka’nın kuruluşuyla toprak ağası, tüccar gibi çeşitli çıkar temsilcileri, ortaya çıkmış, CHP yöneticileri de bu sınıf çıkarlarına taviz vermeye başlamıştı. 1932’de Celal Bayar’ın İktisat Vekili olmasıyla birlikte devletçilik ilkesinde sapmalar başladı. Aslında Kemalizm karşıtı olan bu çıkar zümresi CHP içinde güçlendikçe aydın, işçi ve köylü sınıfı önemini yitirdi. Bu çıkar grupları, toprak reformu, iş hukuku, vergi ve eğitim alanlarındaki reformları engelledikçe ekonomik ve sosyal programlar katılmış, program etkinliğini sağlayacak incelemeler, denetimler, düzeltmeler bir tarafa bırakılmış, gittikçe sağcı ve tutucu eğilimler hakim olmaya başlamıştır.

Böylece, Atatürk'ün ölümünden sonra üstün görüş artık devrimcilik değil, şeriatçılık, Turancılık ve Anadoluçuluk karışımı gelenekçilik olmuştur.

İkinci Dünya Savaşından sonra, 1947'de Türkiye OEEC'ye (Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı), IMF (Uluslararası Para Fonu) ve Dünya Bankası'na girdi. Hükümet Marshall Planıyla büyük miktarda yardım alacağını umuyordu. Amerikan ekonomik misyonu üyeleri Türkiye'ye gelerek tavsiyelerde bulundular. Devletçiliğin terk edilerek özel girişimi desteklemek Amerikan yardımının ön koşuluuydu. Şevket Süreyya Aydemir'in büyük ölçüde etkisiyle yapılan plan, devlet eliyle yatırımlar yapılmasını öngörüyordu. Fakat Amerikalı uzmanların hazırladığı raporlar tam tersini öneriyor, kamu sektörünün öneminin azaltılmasını, sanayiye az kaynak ayrılmasını, meslek okullarına ağırlık verilmesini ve Köy Enstitülerinden vazgeçilmesini istiyordu. Böylece, CHP, yeni kurulmuş olan Demokrat Parti'nin de etkisiyle liberal bir ekonomik sistem oluşturmak için düzenlemeler yaptı ve kuruluşundaki temel ilkelerden ayrıldı. Eğitimde Tevhid-i Tedrisati gerçekleştirmiş olan CHP ilkokullarda din dersini koyarak, ilerici Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'i de gözden çıkardı.

Berkes'e göre "yirmi yıllık Kemalist rejimin deneylerinden sonra o zamanın fikirlerinin artık tarih sahifelerine geçmiş olmaktan başka bir değeri kalmamıştı. Bu tarihe geçmiş fikirleri bile bilmekten yoksun olan şimdikilerin sözcüleri için toplumsal değerler sadece bir politika ve kazanç aracı oldu." Kemalist yolda yürüyen ve konuşanlara özgürlük bile yoktu. Fakat onun dışında "bütün kemiksiz

dillere sonsuz bir uzanma özgürlüğü vardı."

Savaş sonrasındaki bu kargaşa ortamından çıkan DP, 1950'de iktidar olunca Kemalizmi toptan inkâr etmekle kalmayacak, onun tasfiyesine doğru adımlar atacaktı. DP'nin savaş yıllarında artan hayat pahalılığını da iyi bir seçim malzemesi yaparak iktidara gelmesi zor olmamıştı. Kemalizm'in diktatörlük olduğunu, Türkiye'ye demokrasiyi ilk kez kendilerinin getirdiğini iddia ettiler. Dışarıda ve içerdeki cahilleri buna inandırdılar. Berkes ayrıca, DP rejiminin iki özelliğini ve ideolojisini şöyle tanımlıyor: i) Görmeden yürüyenlere özgü bir çeşit liberalizm, ii) Türk halkını, devletini ve milyonu bol olan yabancıları çarpmak anlamına gelen "milyonerizm" ilkesi.

Berkes'e göre Marshall yardımının amacı Türkiye'nin kalkınmasına yardım etmek değil, yıkıntı içindeki Avrupa'nın yeniden inşasına yardım etmektir. Özel girişimcilik ve liberalizm dayatmasıyla, Türkiye pazarını dışa açmak ve Avrupa'nın bundan yararlanmasını sağlamaktı. Gelen Amerikalı uzmanlar, Türkiye'nin 1930'lardan beri güttüğü bağımsız ekonomik kalkınma politikasını öğrenmişler, devletçiliğin bunun zorunlu sonucu olduğunu görmüşler ve ona kusur olarak sadece koordinasyon yokluğu gibi sudan bir kusur bulmuşlardı. Türkiye'nin hem sanayide hem de tarımda, dış piyasalara ihtiyaç duymadan kalkınabileceğini anladıkları halde "Türkiye'nin sanayileşme hedefini terk etmesini tavsiye edecek değiliz. Fakat biz, bu hedefe varmanın en kestirme yolunun, tarımsal gelişmeye gittikçe artan önem verme yolu olduğunu tavsiye ederiz" diye

rapor vermişler. Kalkınma planını hazırlayan uzmanların boş adamlar olmadıklarını anlamış olmalılar ki çok da ileri gidememişler.

Savaş sonrasında yoksul ülkenin sermaye birikimi ve girişimci sınıfı yaratacak durumu yoktu. 1950'lerin ortalarında bile özel teşebbüs gelişmemişti. Ekonomi ve Ticaret Bakanı hükümetin Sümerbank'ın çimento ve briket fabrikalarını satarak sanayi sektörünü "devletsizleştirmeye" başlayacağını ilan etti. Arkasından tekstil sanayi devletsizleştirilecekti. Fakat özel sektör beklentileri gerçekleşmeyen hükümet, sonunda, ancak devlet eliyle sanayi yatırımı yapabileceğini gördü. 1952'de Sanayi Bakanı, Sümerbank'ın bir zamanlar ülke ihtiyacının %70'ini karşılarken artık sadece %30'unu karşıladığını belirtmişti.

CHP ve DP ekonomik yaklaşımlarında da dış politikada da birbirine çok benzeyen görüşler sergilerken, ilginç bir iktidar-muhalefet kavgası sürdürmüşlerdi. Muhalefetin eleştirileri karşısında DP yöneticileri gittikçe hırçınlaşıyordu. Meclisteki çoğunlukları nedeniyle kolayca çıkardıkları bir yasayla, hiçbir siyasi amacı olmayan Halk Evlerini kapatıldı ve mal varlıkları hazineye devredildi. Arkasından CHP'nin mal varlıklarına el kondu ve 1951 sonunda parti binalarını bile kaybeden CHP, mal varlıklarının beşte dördünü bir kanunla kaybetmiş oldu.

Yabancıların etkisiyle plansız ve programsız yönetilen ekonominin sıkıntıları 1950'lerin ikinci yarısında arttıkça ve eleştiriler yükseldikçe Başbakan ve Bakanlar iyice hırçınlaşarak Anayasaya aykırı girişimlerde bulunmaya başladılar. Ülke dış ödemeler bunalımına düştü. Kamu finansmanı zorlukları

nedeniyle para arzı artarken fiyatlar yükseldi. Maaş artışları fiyat artışlarının çok gerisinde kalıyordu. Dış borçlar artıyor, yaratılan kısır döngü Osmanlının son dönemlerini hatırlatıyordu. Yedek parça, gaz yağı ve kahve gibi ürünler ithal edilemeyince karaborsa, vurgunculuk ve spekülasyon arttı. Ağustos 1958'de Hükümet devalüasyon yapmayı kabul ederek dolar kurunu 2,80 liradan 9,025 liraya çıkardı. DP iktidardan hoşnut olmayan yurttaşlar üzerindeki baskıyı arttırdı. Diğer muhalefet partileri de CHP ile birlikte hareket etmeye başlayınca Vatan Cephesi denen bir oluşumla halk bölündü. DP teşkilatları DP destekçilerinin isimlerini her gün radyodan yayınladı. 1960'ın başında muhalefetin ve basının faaliyetlerini soruşturmak için TBMM'de üstün yetkilerle bir Tahkikat Komisyonu kuruldu. Başka ülkelerde özgürlük getiren demokrasi Türkiye'de özgürlüklerin kaldırılması için kullanılıyordu. Gazeteler kapatılarak sıkıyönetim ilan edilince 27 Mayıs 1960 askeri darbesi kaçınılmaz oldu.

Türk Ordusu kanunlardan aldığı yetkiyle ve aydınlarla üniversite gençliğinin desteğiyle, ülke bağımsızlığını ve geleceğini tehlikeye atan bir hükümeti düşürmüştü. İstedığı sadece anti-demokratik gelişmelere son vererek yönetimi kısa zamanda sivillere bırakmaktı. Yeni bir anayasa yaparak temel özgürlükleri garanti altına aldıktan ve ekonomi yönetimine planlamayı yeniden getirdikten sonra, kısa zamanda yönetimi sivillere devretti. Bu arada suçlular da mevcut kanunlara göre cezalandırıldı. Fakat bundan ders alındı mı?

Darbe sonrası yeni kurulan partiler seçim propagandaları

sırasında bolca din istismarı yaptılar. Yeni kurulan partiler içinde, seçimlerde en başarılı olanı, özel teşebbüs, yabancı sermaye, liberal siyaset ve Batıyla sıkı ilişkileri kurmak isteyen Adalet Partisiydi. Bu partinin 1965'den sonraki başkanı uzun yıllar başbakanlık ve sonunda cumhurbaşkanlığı da yapmış sağcı geleneğin yerleşmesini sağlamıştı.

Bu yıllardaki ve daha önceki yıllardaki siyasi yaşamı en güzel anlatan bir yazar da Aziz Nesin (1915-1995) idi. Çok partili rejime geçişle birlikte, 1940'lardan beri, oy alabilmek için her kılığa giren politikacıların ikiyüzlülüğünü, onlara oy veren seçmenin, yetersiz eğitim yüzünden okumayan ve düşünmeyen kitleler olarak kalışını ve aydınların "ödlekliğini" usanmadan yazmıştı. 29 Nisan 1968'de, 28-29 Nisan 1960 öğrenci ve akademisyen protestolarının yıldönümünde yaptığı bir konuşmada, o günlerin Türkiye'sinde modern emperyalizmin sömürü için kendine hazırladığı ortamın her alanda gericilik olduğunu söylemiştir. "*Kimi aydınlar, bugün gittikçe azgınlaşan, kuduran gericilik belirtilerini, görüp, 31 Mart hortluyor, diyorlar. Hayır! 31 Marti çoktan geçtiler, aştılar, 32 Marti, 33 Marti yaşıyorlar. Gericiliği söküp atmamak istiyorsak, önce kökü dışarıda gericiliği besleyicileri olan emperyalizmin kökünü yurdumuzdan kazımalıyız.*"

Bu arada Türk aydınını da sorumlu tutuyor ve zor zamanlarda sesini çıkarmayıp, halka olan borcunu ödemediğini belirtiyor. Aydınlarımızın kısa görüşlü olduğunu, günün verilerine dayanarak geleceği sezemediğini ve halkı uyarmadığını yazıyor. Ne yazık ki, Nesin bu eleştirilerinde

haklıydı. Bugünün aydınlarının büyük çoğunluğu, elli yıl sonra bile aynı özellikleri sergilemiyorlar mı? Atatürkçü geçinen bazıları, 1960'larda ve 1970'lerde en çok imam-hatip okulu açmış olmakla övünen ve Atatürk Devrimlerine açıkça ihanet etmiş olan bir politikacıyı sık sık büyük devlet adamı olarak gösterip baş tacı yapmıyorlar mı?

Aziz Nesin iki yüzlü politikacıları anlatan romanlar ve hikâyeler yazdı. Zübük romanında, yalancı, ahlaksız ve yağcı bir politikacı tiplemesi yaptı. Bu düşük karakterli tip, çeşitli ayak oyunlarıyla, önce belediye başkanı daha sonra milletvekili olur. Rüşvet alır, yolsuzluk yapar. Muhalefeti dinsiz, kendini dindar ilan eder. Namuslu insanlara iftira atar, vatan hainliğiyle itham eder. Kısacası, yazar sık görülen bir politikacı tipini karikatürize eder. 1980'de sinemaya da uyarlanan Zübük filmi seyrederken gülmüş halkı eğlenen, seçmenler gene Zübüklere oy vermeye devam ederler.

Geçmişte ve bugün bazıların tek partili dönemi bir diktatörlükmüş gibi göstermeye çalıştığını, ekonomik ve toplumsal alanda ilerleme sağlayamadığı gibi, bir takım gerçek dışı beyanlarda buldukları görülmektedir. Bu söylentilerin ne kadar yanlış olduğunu görmek için temel istatistiklere bakmak yeterli olacaktır. 1923-1930 yılları arasında sermaye ve işgücü kıtlığı nedeniyle istenilen kalkınma gerçekleştirilememişti. Ülke kaynakları savaşlarda tükenmiş, yatırım yapacak sermaye kalmamış, vatani kurtarmak için işgücü olabilecek insanlarımızı yitirmiştik. Her şeye rağmen ekonomik bağımsızlık ilkesine tam sadakatle bağlı

kalmıştı. Siyasi bağımsızlığın en büyük dayanağının ekonomik bağımsızlık olduğunu çok iyi bilen Cumhuriyetin ilk yöneticileri henüz 1925’de Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketinin kuruluşunu sağlayarak 1927’de uçak üretimini gerçekleştirmişti. 1923-1930 yılları arasında Anadolu’da 1000 kilometreye yakın demiryolu döşenmişti. 1923-1939 arası inşa edilen demiryolu toplamı 4200 kilometreyi aşmıştı. Birinci Beş Yıllık Plana (1933-1938) göre dokuma, şeker, demir-çelik, kimya, kağıt, cam ve tarım makineleri üretimine başlandı. Eğitim alanında da büyük hamleler yapılmış, 1923’de 4894 olan ilkokul sayısı 1939’da 9418’e, ortaokul sayısı 72’den 234’e, lise sayısı 23’den 80’e, yüksek öğretim veren okul sayısı 9’dan 19’a çıkmıştır.

Birinci Beş Yıllık Plan başarı ile gerçekleştirilmişti, ama İkinci Beş Yıllık Plan Dünya Savaşı nedeniyle gerçekleştirilememiş, savaşa girilirse de ülke ekonomisi çok zarar görmüştü. Aşağıdaki, çok özet olarak hazırlanmış, bir ekonomik göstergeler tablosundan da görüleceği gibi ekonomik büyüme hızı, savaş yılları hariç, Cumhuriyetin ilk 18 yılında oldukça yüksek seyretmiştir. Büyük Buhran yılları bile 1930’ların büyümesine fazla zarar vermemiştir. Fakat yirminci yüzyılın son 40 yılında büyüme oranı devamlı küçülmüştür. Bu rakamlar gelişmekte olan Asya ülkelerinin büyüme rakamlarının çok gerisinde kalmıştır. Tablodaki ikinci sütunda ihracatın ithalatı karşılama oranı görülmektedir. 1930’larda dış ticaret fazlamız olmuş, ithalatımızı rahatça ödemiş gibi, Osmanlı borçlarını ödemek için de finansman sağlanmış. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Avrupa ülkeleri bize mal satamadıkları için ithalat

azalmış ve ticaret dengesi gene pozitif olmuştur. 1950’den itibaren devamlı ticaret açığı verilmiş ve sattığımız ürünlerin bedeli satın aldıklarımızın %70’ini bile karşılayamamıştır. Bu oran son yıllarda %60’tır.

TABLO: Temel Göstergeler

Yıllar	GSYH Büyüme %	İhracatın İthalatı Karşılması	Dış Borç Stoku Milyar \$	Dış Borç/ GSYH %
1923-1919	10,95	73,24		
1930-1939	6,01	111,60		
1940-1949	0,70	130,77		
1950-1959	6,98	75,86		
1960-1969	5,32	68,61	2,7	15,8 (1970)
1979-1979	4,76	47,26	16,2	23,5 (1980)
1980-1989	4,04	64,70	10,7	26,1 (1990)
1990-1999	3,93	60,89	54,4	44,7 (2000)
			435,1	60,0 (2020)

Kaynak: TÜİK, İstatistik göstergeler

İkinci Dünya Savaşı yıllarına kadar dış borç alınmamış, hatta 1954’e kadar Osmanlı borçları ödemiştir. 1950’den sonra dış borçlanma başlamış, 1970’de 2,7 milyar dolar olan dış borç stoku, yüzyılın sonunda 55 milyar dolar, 2021’de 450 milyar dolar olmuştur. 1970’de dış borç stokunun gayri safi yurtiçi hasılaya oranı %15,4 iken son yıllarda %60 civarındadır.

Bu kısa incelemeden Türkiye’de çok partili demokrasinin pek başarılı olmadığı anlaşılmaktadır. Bu başarısızlığın başlıca nedenleri, yazıda adı geçen üç büyük yazarın da işaret ettiği gibi, eğitim yetersizliği nedeniyle toplumsal gelişimin yavaş olması ve Batı emperyalizminin Türkiye’ye müdahalesine izin verilmesidir. Toplumsal gelişimin yetersizliği hem seçmen kitlelerinin hem de seçilenlerin vasıflarını ilgilendirmektedir. Ayrıca dış müdahalelere de açık olmanın da bir nedenidir. 1960’dan itibaren siyasi yönetimin üç askeri darbe ve küçük çaplı uyarılara maruz

kalması sebepsiz değildir. Sonunda, siyasal istikrarsızlık ekonomik istikrarsızlıklar yaratarak göreceli yoksullaşmaya yol açmıştır.

Gazi Mustafa Kemal (1934) Nutuk, Cilt II, Devlet Matbaası, İstanbul, s. 331.

Falih Rifki Atay (2000) Batış Yılları, Bateş, İstanbul, s. 87.

ABD’de 1965’e kadar devam eden bu uygulama daha çok zenci Amerikalıların oy vermesini engellemek için kullanılmıştı.

Atay, Batış Yılları, S. 128.

Atay, Batış Yılları, s. 105.

Atay, Batış Yılları, s. 136.

Niyazi Berkes (1975) Türk Düşününde Batı Sorunu, Bilgi Yayınevi, Ankara, s. 115.

Berkes, Türk Düşününde s. 119.

Berkes, Türk Düşününde, s. 143.

Berkes, Türk Düşününde, s. 149.

Feroz Ahmad (2007) Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Hil Yayın, İstanbul, s. 168. Başbakan Menderes ise “Sümerbank 1938’de tekstil ihtiyacımızın %60’ını karşılarken, şimdi sadece %40’ını karşılayabiliyor” demişti.

Aziz Nesin (1986) Ah Biz Ödle Aydınlar, Adam Yayınları, İstanbul, s. 206.

Tevfik Çavdar (2003) Türkiye Ekonomisinin Tarihi, İmge Kitabevi, Ankara, s. 192-194, 272-274.

Kapitalizm Krizinin Ortasında Kendi Krizini Yaşayan Kemalizm

Muharrem ANIL

YIRMİ BİRİNCİ YÜZYILDA KEMALİZM ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER-11

“Sermaye belki sonsuza kadar işlemeye devam edebilir ama toprağı daha da bozarak, kitlesel işsizliğe yol açarak, sosyal sınıflar arasındaki eşitsizliği akıl almaz düzeylere vardırıarak, bireysel insani gelişme potansiyelini giderek yoğunlaştırdığı baskıcı ve otokratik yöntemlerle ezerek ve böylece boyun eğdirdiği insanlığın büyük bölümünü insanlıktan çıkararak işleyişini sonsuza kadar sürdürebilir.”

David Harvey

Eylül 2018’de dergimizin 8. Sayısı yayınlanırken başladığımız “Yirmi Birinci Yüzyılda Kemalizm Üzerine Bazı Düşünceler” başlıklı deneme serimiz boyunca ara sıra farklı konulara dair sapmalar yaşansa da genel olarak günümüzde Kemalist bir siyasetin başarı sağlayabilmesi için gerekli perspektif ve pratik değişikliklerinin neler olabileceği sorusunun etrafında dolaştık.

Bu bağlamda esas vurgumuz ise Kemalizmin ve Kemalist entelijansiyanın teori ve pratikte sosyo-ekonomiyi odağına alan bir yaklaşım üretilmesi gerektiği yönündeydi. Deneme serimizin bu 11. kısmında ise, kısa bir ikaz ve ihtar kaleme almak ve böylece gayemizi bir kez daha hatırlamak gerektiği kanaatindeyiz. Zira 21. yüzyılda Kemalizm üzerine düşünmeyi sürdürebilmek, sıklıkla bir soğuk duş etkisine ihtiyaç duymaktadır.

Evet, Türkiye, kendisine has bir sosyo-kültüre sahip, ciddi bir kimlik krizi içerisinde ve sorunlu bir jeopolitiğin odağındaki bir toplumdur ve bu hali gündemi sıklıkla tarih, kimlik ve jeopolitika

tartışmalarının meşgul etmesine neden oluyor.

Bunun sonucundaysa on yıllardır Kemalist entelijansiya toplumun büyük çoğunluğu gibi tarih, laiklik, etnik kimlikler, terörle mücadele ve dış politika odaklı tartışmalarla zihnini meşgul ederek bocalayıp duruyor.

Kemalistlerin bürokrasinin neredeyse bütünüyle dışına iteklenmiş olması ve sivil organizasyondaki amatörlüğü, bu soyut meseleler üzerindeki zihinsel bocalama ile de birleşince ortaya yalnızca hazin bir tükenmişlik manzarası çıkıyor.

Bunu açıkça bir tükenmişlik olarak tabir etmemizin hiçbir sakıncası yoktur, zira Kemalizm ve Kemalistler bugün Türkiye siyasetine etki etme kabiliyetini tamamen yitirmiş, ulusun esas sorunlarından kopuk ve bunu algılayacak sinir uçlarından yoksun, örgütsüz, halk tarafından bir alternatif olarak değerlendirmeye dahi alınmayan, kendi demode gündemi ile meşgul bir hayalettir. Kemalistler bugün yurttaşlara dokunamıyor, onları anlamıyor, kendisini onlara anlatamıyor haldedir.

Ve ancak bu bedensizlik sebebiyle de hem sağdan, hem de soldan her türlü alakasız ve abuk tanımlamaya, suçlamaya ve ithama maruz kalabilmektedirler.

Bunun en büyük sebebi ise sosyo-ekonomi gündeminden kopukluktur. Hoş gerçi bu gündemi yakalayabilecek yetenekte kadroları var mıdır bu da bir tereddüt konusudur. Zira, kendisini Kemalist olarak tanımlayacak kişilere akıllarına ilk gelen hala yaşayan önde gelen ilk üç Kemalisti say diye soracak olsanız

korkarım yalnızca birkaç tarihçi, köşe yazarı veya demagogun ismi listelenecektir. Elbette böyle bir entelijansiyanın sosyo-ekonomiyi ciddiyetle gündemine alması ve ileriye dönük bir perspektif oluşturması pek güçtür.

Daha da üzücü olanı, bu entelijansiyanın dışında ve bu entelijansiya ile farklı güven ve temas seviyelerine sahip, çoğunluğu akademik çalışmaların başlangıcında yahut uluslararası ilişkiler, hukuk, tıp, mühendislik, eğitimcilik gibi farklı profesyonelliklere sahip genç kesimlerin yayınlarında ve eylemlerinde de aynı kısırlığın süregeldiğini gözlemlemektir.

Söz gelimi bir tıp doktorunun, çoğunlukla başka tarih kaynaklarından alıntılar yapan Sinan Meydan, Metin Aydoğan v.b. yazarların kitaplarından derlediği alıntılar ile tarihi bir konu üzerine bir yazı kaleme almasının Kemalist yazın ve düşünce hayatına sağladığı katkının ne olduğu konusunda gerçekten düşünmek gerekmektedir.

Oysa, bugün Kemalistler için gündem oluşturması gereken, kafa yorulacak ve üzerine yazılıp çizilecek yeni ve güncel o kadar çok konu başlığı vardır ki...

Şöyle devam edelim; dünyamız ve süregelen kapitalist sistem on seneyi aşkın bir süredir ve giderek de artan bir şiddetle kendi içerisinde derin bir kriz yaşamaktadır. Neo-liberalizm son 40 senedir kendisini gerçekleştiren dinamizmini kaybetmiştir. Metropol kapitalist ülkeler yüksek borçlanma, yüksek işsizlik, artan yoksulluk, yüksek enflasyon, gelir ve servet dağılımında artan eşitsizlik, tedarik zincirinin bozulması, banka ve

borsa sistemindeki aksamalar, göçmenler, çevre tahribatı ve en önemlisi geleneksel imalat için yeni pazarların yaratılmasındaki güçlüklerle boğuşmakta, yürütülen neo-liberal ekonomi siyasetini sığ maliye ve para politikaları ile sürdürmeye çabalamaktadır.

Elbette bu sarsıntı Türkiye gibi sisteme entegre olmuş tüm çevre ülkelerde zaten var olan derin sorunları daha da derinleştirmekte ve üzerine yeni sorunlar eklemektedir. Pek çok yorumcunun görüşü 2008 yılından bu yana süregelen küresel krizin 1929 ekonomik buhranından dahi büyük olduğu yönündedir ve talihsizliğimiz şudur ki Türkiye bu kez 1929'da olduğu gibi krizi yaratan ticaret ve finans sistemlerinden görece kopuk, içe kapanık bir ülke değildir. Krizi olanca ağırlığıyla, iliklerine kadar hissetmektedir. Üstelik bu afete otokratik ve kleptokratik bir idare altında denk gelmiş olmak gibi, süreci ve toplum tarafından ödenen bedeli daha da ağırlaştırıcı koşullar içerisinde.

Bu şartlar altında Kemalistlerin hala tarih, kimlik ve jeopolitika tartışmaları ile oyalanmaları mahalle yanarken saç tarayan güzelin haline benzer.

Şunu açıkça ifade edebiliriz ki; tarihin seyrinde de, kimliklerin gelişiminde de, jeopolitikte de sosyo-ekonominin etkisi ihmal edilemeyecek boyuttadır. Böyle bir ihmal Türkiye ve Kemalizm için hayati bir ihmal olur. Nitekim öyle de olmuştur.

Bu nedenle, içerisinde bulunulan kapitalist sistemin ve neo-liberal doktrinin kronik ve organik sorunlarını ve bu sorunların aşılmasını gündem edinmeyen bir siyasi hareketin

başarı sağlama şansı düşük olduğu gibi, üyelerinin gerçekten sahih niyetli olduğunu dahi ifade etmek güçtür.

Yine bu nedenle, yaptığımız bu sosyo-ekonomi vurgusunu yalnızca iktisat üzerine teknokrat bir çaba olarak da algılamak da bir hata olacaktır. Sistem tüm çevremizi kuşatmış haldedir. Dilimizi, kültürümüzü, alışkanlıklarımızı, aile ve arkadaş ilişkilerimizi, hatta psikolojimizi, sağlığımızı dahi her an şekillendirmektedir. Şu halde yapılması gereken her alanda bu sisteme ilişkin çözümler ve iyileşme önerileri geliştirmektir. Bir entelijansiya bunu yapmayacaksa, ne yapacaktır?

Şu halde sosyo-ekonomi odaklı bir gündem dediğimizde yalnızca ekonomik sıkıntılar, kalkınma, sömürü, işsizlik, yoksulluk, eşitsizlik, prekaryalaşma değil; demokratikleşme, özgürlükler, eğitim, ekoloji, doğa ve çevre, cinsiyet eşitliği, hayvan hakları, sosyal güvence, alternatif birikim ve paylaşım şekilleri, alternatif sosyete modelleri, teknoloji, kontrollü küçülme, sürdürülebilirlik, alternatif enerji kaynakları, bilgi güvenliği, sağlık politikaları, beslenme, gıda güvenliği, kent tasarımları, konut edinimi gibi çok sayıda başka konuyu da gündemin içerisine katmamız gerekmektedir.

Ve elbette burada yapılacak olan eğitim bahsi geçtiğinde tekrar tekrar Köy Enstitüleri, sanayileşme denilince Sümerbank Fabrikaları, tarımda Atatürk Orman Çiftliği, cinsiyet eşitliğinde kadınlara seçme-seçilme hakkı verilmesi, çevre için Yalova Köşkü, hayvan hakları için Sakarya ve Fox'a ilişkin siyah beyaz söylenceler anlatmak değildir. Bugün artık yeni şeyler söylemek gerekmektedir.

Politikleşen Bedenler: Kemalizm Bağlamında LGBTİ+Lar

Büşra İŞGÜZAR
&
Burak GÜMÜŞ

Günümüzde LGBTİ+'ların sağ politik zeminde günahkâr olarak damgalandığı ve kriminalize edilerek ötekileştirildiği bu dönemde LGBTİ+lara ilişkin iktidar tarafından topluma fobik bilgiler aktardığı görülmektedir. Muhalefet tarafında Kemalist siyasi liderlerin ise iktidarın bu tutumu karşısında insan haklarının ihlal edilmesinden şikâyetçi olduğu söylenebilir.

Hem insan haklarına yapılan müdahale hem de keyfi siyasi açıklamalar LGBTİ+ların temel ifade ve yaşama haklarını da zorlaştırmaktadır. Yakın tarihte yaşanan Boğaziçi Üniversitesi'ne rektör ataması sonucu öğrencilerin ve akademisyenlerin tepkisi keyfi siyasetin varlığını somut bir biçimde gösterdi. Olaylar sırasında LGBTİ+ bayraklarının merkez medyada terörize edilecek şekilde yansıtılması ve 15 Mart günü kadınların yürüyüşü sırasında LGBTİ+ bayraklarının polisler tarafından alana alınmaması gibi örnekler son zamanlarda LGBTİ+ların sağ çevrelerce sözlü ve uygulamalı olarak baskı altına alındığını göstermektedir. Peki LGBTİ+ların siyasi çerçevede anlamı nedir, görelim...

LGBTİ+, sağ popülist çevrede LPG olarak algılanan, insanların özgürce yaşamayı ve kendi varlığını ifade ettiği terimler nelerdir?

Lezbiyen, gey, biseksüel, transseksüel, interseksüel ve artılar, insanların kime âşık olduğu ve hangi bedene ait olduğunu/olmadığını gösterir. Heteroseksüel ve cisgender (doğumda atanmış beden ile kendini ait hissettiği bedenin aynı olması) duygusal, cinsel ve bedensel olarak "normal" sayıldığında diğer ifadeler de o kadar "doğal" ve "normal" kabul edilir. İslamcı-tutucu siyasal otoriteyi temsil edenlerin aşağılayıcı ve dışlayıcı söylemleri ve zaten dindar bir toplumda devletin dinsel ideolojik aygıtının başına getirilenlerin

depremden ve pandemide meydana gelen kayıpları kötü yönetim, denetimsizlik, ihmal ve sosyal adaletsizlik gibi nedensel faktörleri örtbas etmek için LGBTİ+lara günah keçisi olarak vaazlarında hedef haline getirmektedir. Bu durum eşcinsellerin daha fazla dışlanması ve nefret suçuna daha fazla maruz kalmasına neden olmaktadır. Sağcı, muhafazakâr kesimlerin dini doktrinleri doğru veya yanlış yorumlayarak veya istismar ederek kendi inançlarını var olan cinsel kimlik ve cinsel yönelimin üstüne koymaları, Müslüman LGBTİ+ların da ayrı bir boyutta duygularını zedelemektedir. Ayrıca insanların kendi kendilerini tanımlama biçimi ve terimi bir terör örgütünün kısaltması gibi muamele görüp terörize edilmesi trajikomik bir durumdur. Bunun siyasi boyuta yansımaları ise baskı altına alınan her LGBTİ+ aslında siyasi karar ve uygulamaların ürünüdür. Dolayısıyla LGBTİ+lar hakkında yapılan her baskıcı ve ötekileştirici söylem ve kararlar, toplumu da homofobi yönünde etkilemekte olup, nefret suçlarını teşvik etmektedir.

Üstüne üstlük, bazı Kemalistvari partilerin de yeniden üretilen homofobik söylemleri bizzat kendileri de Kemalistan üslup ile yeniden üretip, LGBTİ+ düşmanlıklarını Atatürk ve Atatürkçülükle temellendirmeye çalıştıkları gözlemlenmektedir. Parti organı, köşe yazısından sosyal medyadaki resmi hesaplarına kadar uzanan geniş bir alanda homofobiyi Kemalizm aracılığıyla meşrulaştırılmaya çalışıyor. Örneğin, Boğaziçili öğrenciler hakkında "Türk Bayrağı yerine LGBT Bayrağı taşıyanlar, rektörü bahane ederek PKK-HDP'lerin içinde de yer aldığı 'yaratıcı bozgunculuk' yapıyorlar. Türk gençliği bu tür eylemleri benimsemiyor." gibi ifadelerle LGBTİ+, bölücü terör örgütüne ve onun siyasal kolu olduğu düşünülen partiye yakıştırılarak terörist, sapkın ve "gayri-Türk" olarak

damgalanıyor.

“ABD’nin küreselleşmeyle beraber eşcinsellik kampanyası”na başlamış olmasından, hatta bir “LGBT+ dayatması”nın söz konusu olduğundan bahsedene göre, “Batı”, Türk toplumuna etnik, cemaat ve mezhepsel kimlikler, fuhuş, uyuşturucu yanı sıra eşcinselliği de benimsetmeyi amaçlıyor. Bundan dolayı kimi Kemalizmi yorumlamayı kendi tekeline alanlar “emperyalizmin LGBT+ dayatmasına karşı mücadele”ye çağırıp, femisit ve homofobiye karşı olan İstanbul Sözleşmesinin kaldırılmasını savunmaktadır.

“Emperyalizm haline gelen LGBT bayrağıyla öğrenci mücadelesi verilemez” gibi sloganlarla algı yaratma peşinde koşanlar LGBT+ hakları hareketinin siyasi bir amaç ya da bir siyasi parti ya da siyasi görüşten de öte, cinsel yönelimleri heteroseksüel olmayan ve/veya cinsel kimlikleri de cisgender olmayan insanların açısından kendileri için bir var olma mücadelesidir. Böylece LGBT+ cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğe işaret eder, ama genel olarak ulusal, etnik, dinsel veya mezhepsel kimlikle rakip değildir. Seküler, ateist LGBT+’ların olduğu gibi dindar, hatta türbanlı temsilcileri de söz konusudur.

Dini esaslara dayalı yeni bir ulus inşa hedefine yönelik hareket ve onlara ulusalcılık adına yardım edenler, laikleri, Alevileri, kadın ve feministleri beraber ötekileştirdikleri gibi siyasallaşmakta olan LGBT+’ları da öcüleştirecek kaybediyor. Yaşadıkları ülkede açıkça hedef haline gelip marjinalleştiren dış dünyaya karşı kendilerini korumak için siyasallaşan ve bu yaşadıkları sorunların arkasında toplumu muhafazakârlaştırmaya çalışan siyasal otoriteye karşı kendini muhalefette konumlandıran LGBT+’lar da gitgide siyasal özne olarak kendi durumlarını düzeltmek ve toplumdaki sorunları

çözmek için de değişim istiyor. Hâlihazırda siyaset alanında bulunan çeşitli siyasal ve dinsel aktörlerin bu durumu kabullenmek ve onların da talebine kulak vermek yerine, onları geri kazanmayı çalışmadan peşin hüküm olarak “emperyalizmin bir icadı” veya “beşinci kolu” olarak ilan edip öcüleştirmeye çalışmaları, cinsel yönelimleri nedeniyle dışlanan onları hainlik suçlamasıyla karşı karşıya bırakmaktadır.

Bu sinsi suçlama da aslında kendi kendini doğrulayan kehanete neden olmaktadır. Çünkü haksız yere suçlanan onlar “sapkınlıktan”, “vatan hainliği”ne tenzil edilip daha da kötü muamele görürlerse, elbette LGBT+’lara daha az kötü davranan siyasal aktör ve ülkelere sempatiyle yaklaşabilir.

Milliyetçiler ve/veya muhafazakârlar onları ideolojik veya dinsel gerekçelerle dışlarlar, onları sapıklık ve hatta vatana ihanet ile itham ederlerse, zaten LGBT+’ları kazanmak ve kendi siyasal emellerine kazandırmak/devşirmek isteyen, onların sorunlarını istismar eden çevrelere itmiş olurlar. Fakat bu durum henüz gerçekleşmeden, LGBT+’ların da aslında Türk ulusunun bir parçası olduğu unutulmamalı. Çünkü ilk başta LGBT+lar din veya ulus, hatta vatan düşmanı değildir. Çünkü onlar da bu toplumun parçası olarak elbette devlet ve toplum tarafından kabul edilmek istemektedir. Ayrıca milliyetçiler veya/ve muhafazakârlar tarafından dışlanmak ve ayrımcılığa maruz kalmak istememektedirler.

Nasıl ki, aralarında ateist-komünist veya tutucu-inançlı olanlar varsa, Kemalist LGBT+’lar da vardır. Seküler-milliyetçi LGBT+lar da cinsel yönelimini ve cinsiyet kimliğini huzurlu bir şekilde yaşayabilmelerinin özgürlük zemininin ulusal güvenliğinin sağlanmasına bağlı olduğunu da bilmektedir. Bu yüzden onlar ilk

başta Türk olarak, yabancı işgal veya etnik ayrılıkçılığın milli güvenliklerini zedeleyeceklerinin farkındadır. LGBT+lar kendi yönelimlerini ve varlıklarını kimseye dayatmak istemedikleri gibi, ayrı bir devlet kurmak veya başka insanların kutsal değerlerine karışma gibi bir dertleri yoktur. Fakat kendilerini kabul etmek istemeyen ülke ve toplumlara, yani kendilerini dışlayan “kendi ülke” ve “kendi insanları”na yabancılaşabilirler. Bu yabancılaşma, aslında çevre tarafından yabancılaştırılmadır. Bu durum LGBT+ insanların bir tercihi değil, vermek zorunda bırakıldıkları bir tepkidir.

LGBT+lar rahat nefes alabilecekleri özgür bir dünyayı ve insanların yaşamlarını adaletli ve eşit bir biçimde yaşaması için mücadele etmektedir. Kemalizm düşüncesinde de özgürlükçü ve eşitlikçi temele sahiptir. Çoğu Kemalist çevrede klişe bir cümle başlangıcı olan “Atatürk yaşasaydı böyle yapmazdı” fikri aslında tam da bu noktada düşünülmesi gerekir.

Kemalizmi yorumlama tekeline kendinde gören ve bugünün konjonktürüne göre kendi tabanlarını Atatürkçü jargonla siyasal otoriteye bağlamaya çabalayan bazı siyasetçiler, Atatürkçü düşünceyi ve Atatürk’ü kullanarak LGBT+ karşıtlığı yapıyor. Ama Kemalizm tamamlanmış doktriner bir ideoloji değildir, günün şartlarına göre güncellenip biçimlenmiş bir yaklaşımdır.

“Hiçbir mantıki delile dayanmayan birtakım geleneklerin, dogmaların muhafazasında ısrar eden milletlerin ilerlemesi çok güç, çok geç olur; belki de hiç olmaz.” (Atatürk’ün Bütün Eserleri 2. Basım: 45). O yüzden tutuculuğa karşı çıkma, sırf cinsel yönelimi heteroseksüel değil diye insanların dışlanmasını meşru saymaz.

Altı okta doğrudan açıkça cinsel kimlik veya yönelim hakkında bir

görüş var mı? Kemalizm, insanların yatak odasına karışan totaliter bir ideoloji değil ki, kendi adına LGBTİ+ yasaklansın. Tarihsel Kemalizm ile günün şartlarına göre güncellenmiş bir Kemalizm de farklı olabilir. Atatürk ve dava arkadaşları hepsi Geç Osmanlı toplumunun bir ürünü idiler. Bu nedenle Kemalizmi hem tarihsel Kemalizm, yani Atatürk ve İnönü dönemlerini, hem de bugünkü Atatürkçü Düşünce Sistemi olarak ayrı ayrı ele almak gerekir.

Cumhuriyetin kuruluş dönemindeki Kemalistlerin, ister homofobik olsun, ister homofobik olmasın kendi dönemlerine ait görüşleri söz konusu idi. 1920’li, 1930’lardan ziyade, bugün cinsel yönelimin en azından kişisel bir tercih olmadığını belirten bilimsel tezler kabul edilmektedir. Atatürk, “Yalnız ilim ve fennin yaşadığımız çağda gelişmesini idrak etmek ve ilerlemesini zamanında izlemek şarttır.” (Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü Halkla İlişkiler Dairesi:70) demiştir. Bu sözünde yatan prensibe göre hastalık olarak kabul gören insanların cinsel yönelimleri bilimsel açıdan artık anormal değerlendirilmediğine göre zaten bilimsel açıdan depresyon ve diğer afetlerle nedensel ilgisi olmadığını da bilinmesi gerekir.

Laik milliyetçi bir ulusal kimlik tasarlayan Kemalizm, Türk Ulusal Kimliğini benimsemiş birer fertlerinin öncelikli olarak cinsel hayatıyla ilgilenmekten ziyade onların çağdaş ve seküler bir yaşam tarzına sahip olup olmadıklarına, irticai veya etnik ayrılıkçı bir kimlik benimseyip benimsemediklerine odaklanmaktadır.

LGBTİ+’lar ve Kemalizm arasında doğrudan düşmanlığa neden olacak bir durum görünmemektedir. Zaten mevcut Kemalizme eşit sosyal ve diğer haklar bazında çağın ihtiyacına göre yeni unsurlar da eklemek mümkün görünmektedir. Sürekli inkılabı

mümkün kılan Devrimcilik prensibine göre bu mümkündür.

Edinilen bazı kaynaklardan yola çıkarak aslında Atatürk’ün fobik bir lider olmadığına dair çıkarım yapılabilir. 1930’lu yıllarda Türkiye’de eşcinselliğe dair bir örgütlenme ya da bir oluşum –kaynaklardan yola çıkılarak- yoktu. Fakat o yıllarda Avrupa’da eşcinsellere karşı baskı politikaları uygulanıyordu. Böyle bir siyasi ortamda Atatürk ne eşcinselliği yasaklamakla ilgili bir adım attı ne de fobik ifadeler kullandı (Gzone, 2021). Hak verilme adımları gibi, homofobik yasağın söz konusu olduğuna dair bulgu yok gibi görünmektedir.

Atatürk aslında fikir insanı olmaktan öte insanların özel hayatları ile değil, yaptıkları işler ile ilgilenen bir lider izlenimi verir. Ulusun kurtuluşunu merkeze alan Atatürk, Milli Mücadele döneminde Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Cemiyetini destekleyen ve eşcinsel olduğu bilinen yazar Pierre Loti’ye şükranlarını belirten bir mektup yollayıp yanında hediye de göndermiştir (Atatürk’ün Bütün Eserleri 2. Basım:230). Buradan anlaşılacağı üzere Atatürk’ün kişinin cinsel yönelimine değil, fikirlerine ve milli kurtuluşa öncelik verdiği söylenebilir.

Ayrıca o yıllarda bir yazarın çevre tarafından uygunsuz bir hayatı olduğuna dair bir görüş var iken Atatürk, “O gazetecinin bana kafasıyla kalemi lazım. Geri kalanı kendisine aittir. Ne seni ilgilendirir, ne de beni. Anladın mı?” şeklinde cevap vermiştir (Granda, 1973: 210). Böylece özel hayatın parçası olan cinsel yönelimle ilgilenmek yerine ulusun durumu ve yurttaşların vatan ve millete katkısı daha fazla önem arz ettiğine dair bir çıkarım yapılabilir.

Günümüzde iktidar tarafından vatandaşların bedenleri ve yaşamları konusunda söz söyleme cürretini

bularak nefret söylemi üreten politikacılara karşı Atatürk’ün sözüyle cevap verilmesi gerekir: “Tehdit esasına dayanan ahlak, bir fazilet olmadıktan başka itimada da layık değildir.” (Atatürk’ün Bütün Eserleri 1. Basım: 278).

Kaynakça

Atatürk’ün Bütün Eserleri, Kaynak Yayınları, 1. Basım, 16. Cilt, s. 278.

Atatürk’ün Bütün Eserleri, Kaynak Yayınları, 2. Basım, 11. Cilt, s. 230.

Atatürk’ün Bütün Eserleri, Kaynak Yayınları, 2. Basım, 14. Cilt, s. 45.

Başbakanlık Basın Yayın Genel Müdürlüğü Halkla İlişkiler Dairesi, Atatürk Sözleri, s.70

Cemal Granda, “Atatürk’ün Uşağı idim” (1973), 1. Basım, Hürriyet Yayınları, s. 210.

Gzone (2021), <http://gzone.com.tr/cok-sorulan-soruya-kaynak-gosteren-cevap-ataturk-lgbt-karsiti-miydi/>

Röportaj: Çimen Günay Erkol'la Yaralı Erkeklikler ve Erkeklik Çalışmaları Üzerine

Özge İpek ESEN

1- **Çok basit bir soruyla giriş yapacağım ama alanı henüz tam tanımayan öğrenciler için oldukça yararlı bir soru bu. Türkiye özelinde konuşmak gerekirse erkeklik çalışmalarının önemi nedir? Kadın çalışmalarıyla kıyaslanınca medyada ve akademide bu alanın biraz ihmal edildiğini düşünüyor musunuz?**

Erkeklik çalışmalarının eleştirel kanadı önemli, zira iktidar meselesine daha derinlemesine bakmayı sağlıyor. Bu alan kendi kavramlarını belirginleştirmeden önce *patriyarka* ve *toplumsal cinsiyet* gibi feminist hareketin ivmesiyle geliştirilen kavramlar ön plandaydı. Hâlâ da toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ilk etapta büyük ölçüde bu kavramlarla düşünüyoruz. Eleştirel erkeklik çalışmaları burada bir noktayı daha aydınlattı: Patriyarkanın erkeklere nasıl zarar verdiğini görünür kıldı, erkekler arasındaki rekabetin dinamiklerini belirginleştirdi. Bu alanda feminist hareketten ilhamla *hegemonik erkeklik* kavramı geliştirildi. Bu kavramın kullanıldığı ilk araştırmalar, akran zorbalığına dayalı araştırmalarda ve oğlanlar arasındaki ötekileştirme mekanizmalarına odaklanıyordu. R.Connell, Gramsci'nin *hegemoni* tanımına yaslanarak, güç kullanarak değil ama rıza/onay yoluyla toplumda kabul gören erkekliklere işaret etti. Böylece toplumsal cinsiyetin erkekler için ne anlama geldiği tartışılmaya başlandı. James W. Messerschmidt. *Hegemonik Erkeklik: Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme* kitabında bu kavramın tarihini, kavrama getirilen eleştirilere de yer vererek, detaylı bir şekilde anlatır. Eleştirel erkeklik çalışmalarıyla aslında tıpkı beyazlık çalışmalarında olduğu gibi, toplumsal hiyerarşide yukarıda

ve imtiyazlı — bu nedenle de görünmez— olan erkeklik kimliği bugün o tahttan indirilerek daha detaylı bir şekilde inceleniyor.

Türkiye özelinde bu, şu nedenle önemli: Ülkemizde şiddet çok merkezi bir mesele. Fiziksel, cinsel, duygusal, ekonomik şiddet kültürel olarak neredeyse normalleştirdiğimiz hallerde her gün karşımıza çıkıyor. Burada şiddet failleri büyük oranda belli bir yaş grubundaki erkekler ve şiddet mağdurları da çocuklar, kadınlar ve toplumsal düzende ötekileştirilenler. Şiddeti önlemenin bir yolu da gerçekleşmesini beklemeden harekete geçmek ve bir tür önleyici farkındalık çerçevesi oluşturabilmek. Türkiye'de rıza/onay mekanizması hakkında, flört şiddeti hakkında veya neyin şiddet olup olmadığı hakkında konuşma alanları Feminist hareketin yılmaz mücadelesiyle bir ölçüde açıldı. Ama kadınların uğradığı şiddet sanki sadece onlarla ilgili bir konuymuş gibi kalıyor, sadece kadınlar bu konu hakkında konuştuğunda. Erkeklerin de konuşması lazım, bu konuşmalara dahil olmaları lazım. Erkeklerin daha fazla dahil olabilecekleri ve erkekliğin bu toplumsal düzende ne anlama geldiğini, kendi etkinliklerine bakarak eleştirel bir gözle değerlendirebilecekleri alanlar açılması için veriliyor. Eleştirel erkeklik çalışmaları alanındaki çabalar. Eleştirel erkeklik çalışmalarının yaygınlaşmasıyla, biraz daha görünür olmasıyla, çok genç yaştan itibaren erkeklerin bu konuda konuşmaya başlayacağı alanların çoğalacağı ümidindeyim.

Akademide ve medyada kadın çalışmalarının bugüne kadarki kazanımlarda kadınlar arasındaki

dayanışmayı güçlendiren katkıları oldu. Henüz eleştirel erkeklik çalışmaları akademik olarak kadın çalışmaları kadar aktif ve üretken değil. İhmal edildiğini değil de erkekler zaten erkeklikler hakkında konuşmaya gönülsüz olduğu için, Feministler de genelde kadınların deneyimlerini ve esenliklerini öncelediği için kuvvetli bir temsil bulamadığını düşünüyorum. Erkeklikleri anlamaya çalışmanın erkeklerin uyguladığı şiddeti temize çıkarmaya yardımcı olacağını düşünen ve bu nedenle eleştirel erkeklik çalışmalarına (sanki bu erkek hakları savunuculuğu ile aynı şeymiş gibi davranarak) tepki gösteren Feminist araştırmacılar da olabiliyor. Bu çok kolay çözülebilecek bir düğüm değil; daha çok karşılıklı düşünmek ve konuşmak gerekiyor. Biraz önce beyazlık örneğini verirken söz ettiğim gibi, erkeklik görünmez ve verili kabul edilen bir unsur olduğu için, aslında pek çok konunun içinde adı konmadan erkeklik hakkında da çalışıldığını düşünüyorum. Yoksulluk ve piyasa ile ilgili araştırmalarda, milliyetçilik veya ulus-devlet araştırmalarında, işçi örgütlenmeleri ve bunların tarihi ile ilgili araştırmalarda örneğin, aslında bir erkeklik boyutu var ama araştırmacıların bu yöne bakacakları literatürden haberdar olmaması veya araştırmalarını toplumsal cinsiyet farkındalığı olmadan yürütmeleri nedeniyle bir çalışma konusu olarak erkeklik belirginleşmemiş olabiliyor. Yoksulluğun erkeklikle ne alakası var diye düşünmek yerine yoksulluk nasıl bir erkeklik üretiyor demek lazım. Günümüzde hiçbir kimliğin bir tamlık, bütünlük oluşturmadığı, krizlerle ilerlediği, toplumsal olarak sürekli kontrol altında tutulduğu giderek daha yaygın bir şekilde konuşulur oldu; erkeklikler de giderek daha yaygın

bir biçimde hem fail hem mağdur kimliği içinden değerlendirilecek.

2- **Yaralı Erkeklikler 12 Mart romanları üzerinden erkekliği inceliyor, çalışmada romanları seçmenizin önemi nedir? Erkeklik çalışmaları genelinde konuşursak alanın sinema-edebiyat ile ilişkisi hakkında neler söylemek istersiniz?**

Romanlar üzerine çalışmayı seçtim çünkü bu romanların hem insan hakları ihlallerinin yaşandığı ve gazetecilik faaliyetlerinin yürütülemediği bir dönemin tarihini kayda geçirmek gibi bir amaçları var hem de toplum-birey ilişkisine yakından bakıyorlar. Sinema çalıştığım bir alan değil bu nedenle ikinci soruya nasıl cevap vermem gerektiğini tam bilmiyorum. Şöyle söyleyebilirim: Edebiyatta da sinemada da erkeklik temsilleri çalışılıyor; erkekliğin kültürel olarak nasıl bir kuşaktan diğerine aktarıldığı, erkeklik temsillerinin nasıl değiştiği veya aynı kaldığı konuşuluyor. Bu anlamda sanatın her türlü, akademik olarak çok da erişemediğimiz alanları aydınlatıyor. Erkeklerin, erkeklikleri hakkında ne düşündüğü konusu sağlam veri toplanabilen bir alan değil ve bunun çeşitli nedenleri var. Erkeklerin açıklıkla konuşmasının önünde, grup psikolojisinden tutun kültürel kodlara kadar pek çok engel var; erkekler şimdiye kadar bu konuda hiç samimiyetle düşünmemiş de olabiliyorlar. Konuşmak da erkekler arasındaki gizlilik sözleşmesinin ihlali gibi algılanabiliyor. Örneğin askerlik, belki erkeklerin anlatmayı sevdiği bir konu gibi görünür ama aslında orada nelerin yaşandığı dışardakilerle (erkek olmayanlar) çok ender açıklıkla paylaşılır. Bir roman veya bu

konuya eğilen bir film, erkeklerin açıkça konuşamadıkları şeyleri onlara kurmaca karakter üzerinden söyleme şansı veriyor. Yatılı okul ve burada yaşanan zorbalıklar da benzer şekilde daha kolay konuşulabilen şeyler haline geliyor, edebiyatta veya sinemada. Sanat zaten biraz da bunun için var.

3- **Genelde cinsiyet çalışmaları kimlik siyaseti kapsamında düşünüldüğü için ortodoks Marksistlerce zaman zaman temkinli yaklaşıyor. Çalışmaya baktığımız zaman bir sınıf perspektifinin de göze çarptığını söyleyebiliriz. Acaba çalışmadaki materyalin 12 Mart romanı olmasının bir etkisi midir? Bu konuya dair neler söylemek istersiniz?**

Ortodoks Marksistler derken kimi kastettiğinizi bilmiyorum ama kimlik siyasetlerine pek çok farklı eleştiri getirildiği doğru. Her siyasetin körleştiği noktalar olabiliyor. Bugün örneğin, çevre siyaseti için Chico Mendes'in "Sınıf farkındalığı olmadan yürütülen çevre siyaseti sadece bahçevanlıktır" sözünün paylaşıldığı bir pankart gördüm. *Yaralı Erkeklikler*'de sınıf perspektifi var çünkü o dönemin bir gerçekliği olarak öne çıkarılan bir şey sınıf. 1970'lerin gerçekçi edebiyatı sınıfsal temsillere sırtını yaslayan bir edebiyat. Bugün edebiyatta işçi sınıfını daha az görüyorsak, bu sınıf meselesi artık temsil edilemeyen bir şeye dönüştüğü için veya edebiyat bu temsillere sırtını yaslamaktan tamamen vazgeçtiği için değil, edebiyatın popülerlik ivmesini başka unsurlar artırdığı ve yazarlar da bu unsurlara yöneldikleri için. Sınıfı ve toplumsal cinsiyeti "biri önemliyse öteki önemli olamaz" şeklinde ele alınacak iki konu olarak görmüyorum. Hayatta her

şey sınıfsal, her şey cinsiyetli, her şey politik. Ortodoks Marksistlerle de erkeklik konuşacağız kısacası, öyle veya böyle.

4- İncelediğiniz romanlarda sol görüşlü yazarların romanlarında sağdan yazanlara göre karşıt kampa ilişkin temsillerin yoğunluğu benim anladığım kadarıyla çok daha az. Siz ne dersiniz bu konuda?

Soldan bakan yazarların romanlarında hesaplaşma devletle, zira mücadele ve müzakere devletin çizdiği çerçeve içinde yaşanıyor. Pek çok romanda devlet görevlileri, sorgu memurları, emir komuta zincirini ve bu zincirdeki problemlere işaret etme imkânı veren çeşitli figürler var. Karşıt kampı hedefe alma daha çok sağdan bakan yazarların alternatif tarih anlatısında karşımıza çıkıyor. Devletin kutsiyetine olan inançları oradaki eleştirel çerçeveyi bu tarafa büküyor. Romanlarda, toplumsal problemlerin çözümünde öncü bir rol oynayan, halkı arkasına almaya çalışan ama onunla tam olarak uzlaşmış uzlaşmadığı konusunda akli karışık, çatışmalı bir erkeklik söz konusu ve bu her iki tarafa da benzer sorgulamalar yaptırıyor. Hayatlarını feda ederek memleketi kurtarmaya çalışan erkekleri, kendilerine, “Ne işe yarayacak bizim bu fedakârlığımız?” diye sorarken buluyoruz. Burada alttan alta kırılmalı bir narsisizm var. Kibirli, büyülenmeli bir narsisizm değil; fedakârlığının anlaşılmasını isteyen, bunun üzerinden tanınmayı talep eden, değerlerini bu onaylamadan devşiren bir tür erkeklik böylece karşımıza çıkmış oluyor.

5- İncelemenizde bir “dişi erkeklik” kavramından bahsediyorsunuz. Özellikle de Emine Işın-su’nun “devrimci” bir roman ka-

rakteri üzerinden çok net biçimde tarif edilebiliyor bu kavram. Bize bu kavramdan biraz bahsedebilir misiniz? Buna ek olarak sizce bu dişi erkeklikle devrimci temsil arasında bir bağlantı var mıdır?

“Dişi erkeklik” toplumsal cinsiyet araştırmalarında kullanılan bir kavram. Jack Halberstam’ın 19. yüzyıldaki örneklerinden bugüne kadınların erillik rollerini incelediği bir kitabı var. Emine Işın-su’nun *Sancı* romanında devrimciliğe özenen genç bir kadın karakter var: Leyla. Bu kadının taklide yeltendiği sertlik rolleri eleştiriliyor. Kadın olarak kendi kırılmasını reddedişi “erkekleşmesi” olarak adlandırılıyor ve tehlikeli bulunuyor. Devrimciliğin bir tür saldırganlıkla ve şiddetle özdeşleştirilmesini pekiştirmek için romandaki tüm devrimciler kadın bedenlerine hoyrat davranan, onları kullanan kişiler olarak belirginleştirilmiş. Diğer yandan, romandaki anti-komünist, ülkücü erkekler ise tam tersine mecbur kalmadıkça şiddete başvurmeyen kişiler. Roman dişi erkekliği bir tür olumsuzluk olarak işaretliyor. Burada tehlikeli bir sınır aşımı olduğuna dikkat çekmeye çalışılıyor. Esasen burada gösterilen, kadınların kendilerine eşitlik vaat eden bir ideoloji içinde kullanıldıkları ve bunu fark etmeleri gerektiği. Bu romanda bana ilginç gelen, kendi kararlarını veren ve korunmaya ihtiyaç duymayan kadın figürünün yarattığı tedirginliğin izini sürmek oldu. Bu özgürlükçü kadın tipi, sadece erkeklerde değil, düzen içerisindeki uyumlu kadınlarda da bir tür panik yaratıyor; romanın korku taktiklerine başvurusunun altında da bu kadın tipinden duyulan tedirginliğin izleri var. Bu uyumsuz kadın, nasıl bir ideoloji içinde olursa olsun, kendi seçimlerinde

direterek düzenin bozulmasını sağlayacak bir potansiyele sahip. Devrimciliğin yıkıcılığını da bu nedenle tümüyle üstleniyor.

5. Yılında 15 Temmuz 2016 Darbe Girişiminin Dış Politika Yansımaları

Ahmet Yavuz GÜRLER

Bundan yaklaşık 5 yıl önce darbe girişimine şahit olmuştuk. Karşılaşılan durumlar ve süreç içerisinde ortaya çıkan tüm değişkenlere bakıldığında aslında hâlâ net bir perspektif yakalayabilmek bazı konularda söz konusu değildir. Örneğin o günkü olaylarda hangi grupların ne gibi eylemler yaptığı mevcut iken bazı durumların ve olayların ne olduğunu, esasında ne yaşandığını anlayabilmek kısa vadede çözümlenemeyebilir. Var olan söylemler ve beraberinde gelinen süreçte hâlâ sağlıklı bir okuma yapabilmek ihtimali düşüktür. Çünkü ister muhalif olsun ister iktidara yakın olsun, her unsur kendi dar çerçevesinde okuma yapmaktadır. Olay, belli parti vb. üzerinden değerlendirildiğinde resmin yalnızca bir kısmıyla ilgili yoruma sahip olabiliriz. Bu nedenle konuya ilişkin olarak çerçevesi daha geniş rapor ve kitaba bakılmasını önerebilirim.

Darbe girişimi günü belki de Türkiye tarihinin ne olduğu tam olarak anlaşılmamış önemli günlerinden birisidir. Hâlâ net biçimde konuyu anlattığını iddia eden kişilerin esasında taraflı içerik ile net bir resim ortaya çıkaramadığını söylemek de haliyle mümkündür. Özellikle o günün koşulları düşünüldüğünde bu satırları okuyan kişilerin de hatırlayacağı ölçüde esasında neler olduğu flu iken o dönemin siyasal perspektifi ile dar alanda hamleler yapılabilmektedir. Karşılaşılan durumların hukuki, siyasi ve ekonomik etkileri vardır. Ancak bu yazının konusu dış politikaya olan etkileridir olması dolayısıyla diğer alanlara etkileri bu yazı da

bahis konusu edilmeyecektir. Dış politikaya yani konu bağlamına dönüldüğünde örnek vermek gerekirse uçak krizi yaşadığımız ülke Rusya, ne hikmetse (!) bir anda Türkiye'nin yanında yer alan bir konuma gelmiş ve sorunların çözümüne olanak sağlayan anlayışı yakalamıştır. Dönemin gazetelerinin ve Avrasyacı çevrelerin çok sevdiği Aleksandr Dugin üzerinden sayısızca röportaj ve yorum fırsatı sağlanmıştır. Tabii akıldaki problemler kişiler olarak anlatılan ve sonrasında malum hain yapıya hizmet eden kadroları yetiştiren kişilerin ve ne olduğu hâlâ anlaşılamayan Büyükada Toplantısı gibi olayların olduğu da kafalarda hâlâ belirli belirsiz soru işaretleri bırakmıştır.

Tüm bunların ötesinde esasında olayların bir nevi başlangıcı sayılabilecek gelişmelerin neler olduğunu ya da neyin tetiklediğini de hatırlamak gerekir. Bu bağlamdan hareketle hepsinden evvelinde esasında 2013 yılındaki Gezi olaylarını hatırlamak lazım. Burada olayların haklılığı/haksızlığı üzerinden değerlendirme yapmak istemediğimi herhangi bir tarafı tutmadığımı belirtip geniş perspektifle bakınca olayların sadece Türkiye bazlı olaylar olmadığını eklemek isterim. Aynı dönem içinde hem Brezilya hem Güney Afrika Cumhuriyeti ve Endonezya'da çeşitli protestolar olmuş ve var olan hükümetlere yönelik politikalar topluluklarca eleştirilmiştir. Olayların yansımaları beraber Brezilya'da iki lider değişmiş ve takibinde Güney Afrika Cumhuriyeti yönetimi de değişmiştir. Bu gelişmeye bakıldığında aslında dönemin

finans uzmanlarının dile getirdiği Morgan Stanley tanımlamasına göre Kırılgan Beşli ülkeleri arasında olduklarını hatırlatmak gerekir.

Kırılgan Beşli ülkelerinin (Hindistan, Türkiye, Güney Afrika Cumhuriyeti, Endonezya ve Brezilya) böyle bir grup içinde toplanmasının ortak nedenleri arasında yüksek enflasyon, zayıf büyüme, yüksek dış açık ve sıcak paraya olan yüksek bağımlılık geliyor. Bu gibi durumlar iç ve dış gelişmelere bağlı olarak ülkelerin hareket alanı konusunda rahat olamadıklarını eklemeliyiz. Sayılan ülkelerin görünümü günümüze geldiğinde de net bağımsız ve üretim ekonomisi olmamıştır. Merak eden okurlar G-20 sıralamalarında ilgili ülkelerin yıl yıl konumlarına bakabilir.

Tüm bu gelişmelere bütünüyle bakıldığında dünyanın 21. yüzyıl içerisinde istenilen seviyede bir düzene kavuşmadığından ve bu nedenle karmaşa/kaos ortamında her türlü olasılığın hesaba katılması gerekliliğinden bahsetmek gerekir. Konuyla ilgili olarak Soğuk Savaş bitimindeki süper güç ABD'nin dünyanın düzeninin koruyucusu olma söylemi yanında dış politikadaki etkin güç olma hedefi başarısızlıkla sonuçlanınca düzen değişmiştir. ABD'de Demokrat Partili Başkan Obama döneminde -uluslararası toplum- üzerinden sorunların çözümü hedeflenmiştir. Bu bağlamda desteklenen bu 5 ülkenin kontrolden çıkmasıyla beraber çeşitli politik argümanlarla müdahale etme söz konusu olmuştur. Sayılan 5 ülke içerisinde Türkiye'nin hatta tabir yerindeyse yüzüne gülen ama arkasından birçok iş

çeviren Obama yönetiminin karar alma konusundaki pasif tutumu çeşitli çevrelerce eleştirilmiştir. Sorunlar yumağını artırmıştır. Kaos ortamının dünya boyutuna yayılması tahmin edilebilirliği güçleştirmiştir. Süreç içinde ülkelerin kendi başına karar almalarına yönelik alınan kararlara rağmen Türkiye içinde yönetim değişikliği söz konusu olmamıştır.

Artıları ve eksileriyle beraber etraflıca bakıldığında olayların değiştiğini Türkiye üzerinde müdahale edebilme koşulları ve enstrümanlarının kullanıldığını en son hamle olarak hain darbe girişiminin zemininin yoklanıp denendiğini görmekteyiz. Fakat darbe girişiminin gerçekleştiği durumda dost ve düşman ülke tanımlamalarının karıştığını özellikle Birleşik Arap Emirlikleri'nin konumu da sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

İç politika bağlamında Türkiye'nin gündend güne güvenlikçi politikaları tercih edilmesi ve dış dünyanın istediği gidişatın dışında davranış sergilemesi de çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Evvelki yazıların birinde bahsettiğim örneği yine aktarayım. Türkiye'nin ilk defa BM Güvenlik Konseyi Geçici üyesi olması büyük bir destekle gündeme geldiğinde lisans döneminden bir hocam "ne var, her ülke seçilir" gibi garip bir savunmayla karşılık vermişken; ikinci defa adaylık sürecinde çok az destek alması aslında ülkenin politikalarının karşılığının yansması olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak genele bakıldığında, Türkiye'nin aslında

bir geçiş sürecinde olduğunu fakat dış dünyadan kopuk bir halde yaşayamayacağını kabul etmek gerekmektedir. Özellikle belirli yıllar aracılığıyla çeşitli kişi, kurum ya da kuruluşlarca politikasının şekillendirilebilme eğilimi söz konusu olmuştur. Bu bağlamda neredeyse kuruluşundan günümüze her onar yıl aralıkla gidişatına müdahalelerin olduğunun farkına varmak lazım. Karşılaşılan durumlara veya karşılaşılan durumlar paralelinde soğukkanlı ve geniş perspektiften bakabilmeye ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'nin ortak akıl ve planlı/programlı hareket edebilme konusunda sorun ortaya çıkmıştır. Fakat bunları unutmadan Covid-19 pandemisi durumu üzerinden karşılaşılan mevcut konjonktürün sağlıklı ve tahmin edilebilir süreçleri engellediği ve yeni bir zorlayıcı süreci tetikleyebileceği söz konusu olmuştur. Bu durumu yakalayana kadar sorunların devam edebileceğini ama bu durumları kontrol edebilecek hale gelince de geleceğe ve muasır medeniyet seviyesine gidebilme hedefini tutturabilmesi olası olacaktır.

Sürdürülebilir Türkiye

Aykut Can KIZILDOĞAN

Türkiye Cumhuriyeti, Paris Anlaşması'nı TBMM'de kabul etmesinden sonra ve son yıllarda sık sık karşılaştığımız sürdürülebilirliği artık hayatımızın her noktasında göreceğiz. Paris Anlaşması'nı, Türkiye 2015 yılında imzalamış ancak meclisinde onaylamayan tek OECD (İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) ve G-20 ülkesi olarak kalmıştı. Peki, son altı yılda ne değişti? 2021 yılında Türkiye Paris Anlaşması'nı neden kabul etti? Soruların cevaplarının kesinlikle iklim değişikliğinin etkilerinin olmasını istedik ama maalesef değil, cevabı ise Avrupa Birliği'nin 2030 yılına kadar oluşturduğu 1,8 trilyon dolar civarındaki bütçesinden daha fazla yararlanmaktır. Türkiye, bu bütçeden daha fazla kaynak alabilmek için Birleşmiş Milletler'deki gelişmiş devlet statüsünü, geliştirmekte olan devlet olarak değiştirilmesi için girişimde bulundu. Bu değişiklikte birlikte Türkiye, emisyon azaltma hedeflerini geliştirmekte olan devlet statüsünde belirleyecek ve iklim değişikliği için oluşturulan fonlardan daha fazla yararlanacaktır. Buraya kadar kulağa hoş gelen adımlar, daha sonra çok kritik bir hal alacaktır. Kritik olmasının sebebi ise, Türkiye ekonomisinin iklim değişikliği ile mücadeleye ekonomik açıdan hazırlıksız olmasıdır. Paris Anlaşması'nın 2053 yılı için, net sıfır emisyon ve yeşil dönüşüm hedeflerinin hayatımızı nasıl yön vereceğine değinmeden önce sürdürülebilirlik kavramını netleştirmek gerekir. Hegemonik uygulamaların ve politikaların artık günümüzde sürdürülemez olduğunun anlaşılması üzerine zorunlu bir değişim yaşanmaya başlamıştır, bu değişimin adı sürdürülebilirliktir. Sürdürülebilirlik kavramı

denince akıllara ekonomik döngü gelmektedir ama sürdürülebilirlik kavramı sadece ekonomik döngüden ibaret değildir. Sürdürülebilirlik üç ana kol üzerinden değerlendirilmektedir. Ekonomi, çevre ve toplum olmak üzere sürdürülebilirliği bu üç temel yapı oluşturmaktadır. Bu üç ana unsurunun kendi aralarındaki ilişkilerden dolayı, birbirlerinden ayırmadan, hepsini aynı özenle değerlendirmek gerekmektedir. Çünkü bu üç ana unsurun ilişkilerinden ortaya çıkan problemleri sürdürülebilirlik kavramı altında çözüm aranmaktadır. Günümüzde çözüm aranan en büyük problem ise, ekonominin doğa üzerinde yarattığı tahribattır. İkinci en büyük problem ise, ekonomik büyümenin ortaya çıkardığı gelir eşitsizliğinin yarattığı toplumsal sorunlardır.

Sürdürülebilirliğin en önemli konularından biri doğal çevrenin korunmasıdır. Doğanın olmadığı yerde insan olmaz, insanın olmadığı yerde de ekonomi olmaz. Geçmişten günümüze kadar yapılan en büyük hata doğa ile ekonomi arasındaki dengeyi göz ardı ederek, sürdürülebilirliğin sadece ekonomi üzerinden ele alınmasıdır. Büyük sivil toplum örgütleri ve kuruluşlar, doğa olmadan kazanılan büyük ekonomik kazançların bir anlamı olmayacağını fark etmesi ile birlikte yeşil dönüşümü kurumlar ile devletlere zorunlu tuttular. Özellikle Avrupa Birliği ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri kendi topraklarında çevreye zarar veren üretimleri ve uygulamaları izin vermemektedir ama ikinci ve üçüncü sınıf ülkelerde ise çevreye zarar veren aktivitelerden dolayı olarak kazanç sağlamaktadırlar. Büyük devletlerin gölgesinde ne kadar başarılı olacağı tartışılan

Paris Anlaşması'nın amacı ise, 1850 ile 1900 yılları arasında başlayan sanayi devriminin etkisi küresel ısınmayı 1,5 derecede tutmak ve doğa tahribatına son vermektir. Doğa tahribatını açıklamak gerekirse, dünya var olduğundan bugüne insan aktiviteleri sonucunda yaklaşık 1 derece ısınmış durumdadır. İnsanlık var olduğu sürece doğa tahribatı devam edecektir ve ne yazık ki dünyanın hiç ısınmama şansı yoktur. İklim değişikliğine ilişkin riskler modellenmesinde, ısınmada 0,5 derecenin çok önemli çevresel farklar yaratacağı bilinmektedir. Paris Anlaşması ile öncelikle devletlerin, sonrasında insanların çevreye daha duyarlı olması hedeflenmektedir. Türkiye'de sanayileşme Cumhuriyet Devrimi ile gerçekleştiğinden dolayı, sanayinin çevresel etkilerini Avrupa'ya göre daha geç fark ettik. Türkiye'de sanayinin gelişimiyle birlikte ekonomik kazanç hırsı da ortaya çıktı. Geçmişte bu hırsla, gelecek nesilleri düşünmeden yapılan hamlelerin bugün maalesef sonuçlarını yaşamaktayız. Türkiye'de doğa tahribatı ilk, 1950 yıllarda Demokrat Parti'nin "Türkiye'de Hürriyet" sloganı ile tarım alanlarını imara açması ile başladı. Daha sonrasında 1970'lerde kırsal ve daha verimsiz bölgeler yerine, Türkiye'nin en verimli tarım arazileri olan Adapazarı ve Düzce ovalarını sanayi merkezi haline getirip, Süleyman Demirel'in "Patatesten çok sanayi dumanlarına ihtiyacımız var" sözü hafızalarda kaldı. 1990'lı yıllara geldiğimizde çevreden sonra kültürel değerlerimiz de düşüncesizce yok edilmeye başlandı. Bergama bölgesinde, çok uluslu bir şirket tarafından altın arama faaliyetleri, kapital sermayenin Türkiye'deki ilk yıkımı olarak karşımıza çıktı.

Bugüne geldiğimizde, daha fazla ekonomik kazanç için çevresel etkisini görmezden geldiğimiz Hidroelektrik Santrallerin (HES) yapımı, İstanbul'un son ciğerleri olan Kuzey Ormanları'na yapılan otoyol ile yapılaşmanın önünün açılması, Kazdağları'nda altın arama gerekçesiyle 350 bin ağacın kesilmesi, nükleer santrallerin inşasında yaşanan doğa kıyımı gibi birçok acı gerçek yaşadık. Özellikle Türkiye'nin son çeyreğinde gerçekleşen doğa tahribatları azımsanmayacak kadar çoktur. Maalesef, bu konuda çok ince bir algı yaratılmak istenmektedir. Doğa tahribatlarına karşı dururken, ülkenin yatırımlarına karşı durulmamaktadır. Tek istenilen, gerçekleştirilecek yatırımlarda doğal kaynaklarımızın korunarak gerçekleşmesidir. Örneğin, Kuzey Marmara Otoyolu ormanlar kesilmeden yükseltilmiş otoyol ile projelendirilebilirdi; İllisu Barajı ve hidroelektrik santrali projesi yapılırken 12.000 yıllık Hasankeyf dâhil edilmeden gerçekleştirilebilirdi. 12.000 yıllık tarihimiz, İstanbul'un ormanları, Kazdağları'ndaki ağaçlar birkaç milyondan daha değerlidir çünkü onlar gelecek nesillere mirasımızdır.

Avrupa Birliği, Avrupa'yı 2050 yılına kadar iklim dostu haline getirmek için özellikle son 10 yılda sürdürülebilir ve yenilenebilir enerji (güneş, rüzgâr, dalga ve jeotermal enerjileri) konusundaki yatırımları kaynakları ile desteklemiştir. Yatırımını yenilenebilir enerjiye yapan Avrupa devletleri, enerji üretiminde iklim değişikliğinden kaynaklanan dalgalanmaların yaşandığını belirtti. Bu dalgalanmaların sonucunda birçok devlet tekrardan fosil yakıtı ve nükleer enerjiyi tartışmaya başladı. Ancak, Avrupa Birliği özellikle kömür tüketiminin sonlandırılması

konusunda oldukça kararlı durmaktadır. Geçtiğimiz günlerde, 2038 yılına kadar elektrik üretiminde kömür kullanımını son vereceğini açıklayan Almanya, tarihini 2030 yılı olarak güncelledi. Böylelikle Avrupa'nın en fazla enerji üretimi yapan kömür santrali yakın zamanda üretime veda edecektir. İklim değişikliği ile mücadele eden düşünce kuruluşu E3G'nin raporuna göre kömür santrali projelerinin yüzde 80'i Çin, Hindistan, Vietnam, Endonezya, Türkiye ve Bangladeş'te olduğunu belirtmiştir. Ayrıca kömür santrallerine yatırımlarının Paris İklim Anlaşması'nın imzalanmasından sonra düşüşte olduğu belirtirken, 44 ülkenin artık kömürlü termik santral planının olmadığı belirtildi. Türkiye'nin Kasım 2021 itibarıyla mevcutta 51 adet Kömür ve Linyit Yakıtlı Termik Santrali (16 Tanesi Kömür Santrali) bulunmaktadır. Ayrıca 21 tane (5 Tanesi Kömür Santrali) de planlanıp yapım aşamasında olan termik santralleri bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti ise son yıllarda kamusal ve özel enerji yatırımlarını dönüştüremezse Paris Anlaşmasına göre 2030 yılında santrallerin birçoğunun şalterini indirmek zorunda kalacaktır. Türkiye'nin milyon dolarlar harcadığı enerji yatırımları doğru planlansaydı tekrardan dönüştürmeye gerek kalmayacaktı. Dönüşüm için harcanacak olan milyon dolar ise Birleşmiş Milletlerin ve Avrupa Birliği'nin ödeneklerinden kullanılacağı tahmin edilmektedir. Öngörülü yatırımlar yapılsaydı, ödenekler ile daha fazla yatırım gerçekleştirilebilirdi. Ayrıca Avrupa Birliği, 2050 yılında karbon nötr olma hedefini gerçekleştirmek için, karbon salınımını dikkate almadan üretim yapan ülkelerin ürünlerine gümrüklerde ek vergilendirme yapacağını Yeşil Mutabakat ile

duyurdu. İlk aşamada çimento, demir-çelik, alüminyum, gübre ve elektrik ürünlerinde vergilendirmeye geçileceği beklenmektedir. Türkiye için büyük sınav asıl burada başlamaktadır. Çünkü Türkiye ihracatının %50'sini Avrupa Birliği'ne yapmaktadır. Eğer Türkiye güçlü ve yerinde adımlarla geçiş gerçekleştiremezse Türkiye'de birçok sanayi kuruluşu küçülme veya kapanma ile karşı karşıya kalabilir. Gerekli adımlar atılmazsa, yeşil dönüşümün etkileri Türkiye'nin liberal ekonomi modeline (24 Ocak Kararları) geçişinden daha sert olacaktır.

Covid-19 salgınının ekonomik etkileri devam ederken ve mevcut ekonomik bunalımda Türkiye'nin yeşil değişim için gerçekleştirmesi gereken ekonomik adımları atması, bu koşullarda imkânsızdır. Öncelikle Türkiye, Avrupa Birliği'nden gelecek ödenekleri, ekonomik bulanımdan çıkış için değil, yeşil değişim için planlayarak harcamalıdır. İkinci adım ise her sektör için sürdürülebilirlik çalışma ofisleri açıp, destek ve hibeleri ihtiyaca göre belirlemelidir. Yerli sermayeli şirketlerin yeşil üretime geçişi dikkatle takip edilip, gerektiği durumlarda kamu bankaları tarafından desteklenmelidir. Ve son olarak, ormanlarımızı, denizlerimizi, kültürel miraslarımızı maddi kazanç için yok edilmemelidir. Bu yazımda ekonomik sürdürülebilirliği anlattım, diğer yazımda ise toplumsal sürdürülebilirliği ele alacağım.

Havayı ve suyu, vahşi hayatı ve vahşi yaşamı koruma planları aslında insanı koruma planlarıdır.

- Stewart Udall